

FORHAVEN

- et byrum under forandring

BYFORNYELSE

MINISTERIET FOR
**BY, BOLIG OG
LANDDISTRIKTER**

Publikationen er udgivet af:

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter, 2014

Publikationen er udarbejdet af:

Niels Lützen Landskabsarkitekter ApS

i samarbejde med
Kuben Management A/S

Redaktion, tekst og layout:

landskabsarkitekt Niels Lützen
arkitekt Lise Lycke
landskabsarkitekt Mette Greve Pedersen
landskabsarkitekt Nils Vejrum

Fotos og illustrationer:

Niels Lützen landskabsarkitekter ApS, mdl danske ark. og
havearkitekt Mette Rønne (MR), øvrige fotos og illustrationer,
jf. litteraturlisten

ISBN-nr 978-87-7134-115-7

Gengivelse af materialet må kun ske ved angivelse af
kilde.

Webpublikationen kan downloades på:

<http://www.mdbl.dk/publikationer>

FORHAVEN

- et byrum under forandring

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	8
Rapportens opbygning	11
2. Forhavens historie	12
Forhavens historie - tidslinie	14
Byggeforeningshuse (1850-1930)	16
Havebyer (1898-1930)	17
Modernisme og funktionalisme (1930-1950)	18
Parcelhuskvarterer (1960-2014).....	19
Tæt-lav-byggerier (1950-2014).....	20
Det moderne rækkehus (2005-2014).....	21
3. Forhavens betydning for byen	22
Forhaven som kulturarv	23
Forhavers arkitektoniske betydning for gaderummet.....	24
Forhaver og vejudvidelser	25
Forhaver der udeblev	26
Forhaver ved etageejendomme.....	27
Villaveje og forhaver	29
Småbyernes forhaver	30
Forhavens sociale betydning.....	31
Vejen som forhaver	32
Forhaven som parkeringsplads.....	33
Forhaver i Berlin	36
4. Forhavens elementer og indretning	38
Forhavens rammer	40
Forhavens belægning.....	41
Forhavens beplantning	42
Forhavens møblering.....	44
Forhavens vedligeholdelse.....	46
Bæredygtighed i forhaven	48
Grønne gader og fortove	50
Forhaven som en del af byens natur	51
5. Eksempler	52
Gruppe 1: Boligforeninger og boligselskaber - bebyggelser med regler for forhavens udformning	52
Gruppe 2: Lokalplanens muligheder i relation til forhaver.....	52
Gruppe 3: Byfornyelse og områdefornyelse - bedre bymiljøer, bla. ved at forskønne forhaverne.....	53

Eksempel 1.1: Den Sønderjyske By - bevaring af bebyggelsens ydre gennem vedtægter.....	54
Eksempel 1.2: Grundejerforeningen "Lyset" i Valby - lokalplan, vedtægter og hjælp til selvhjælp i en enestående bebyggelse	56
Eksempel 2.1: Kartoffelrækkerne - en klassiker med selvjustits.....	58
Eksempel 2.2: Vigerslev Allé i Valby - begrænsende lokalplan.....	60
Eksempel 2.3: Vejrmosegårds Allé i Fredericia - et grønt bælte i en visionær plan	62
Eksempel 2.4: Markkvarteret i Næstved - bevarende lokalplan med begrænset beboerinddragelse.....	64
Eksempel 2.5: Lokalplanstrategi i Aalborg - en hjælp til borgerne om bevaring af arkitektoniske værdier i hus og have.....	66
Eksempel 3.1: Helhedsorienteret byfornyelse med indflydelse på forhaverne - Østerbrokvarteret i Nyk- bing Falster	68
Eksempel 3.2: Områdefornyelse i Nørre Nissum - kommunal forskønnelse af private forhaver	70
Eksempel 3.3: Områdefornyelse i Pigekvarteret - nytænkning af private forhaver i boligforeninger	74
Eksempel 3.4: Områdefornyelse i Skt. Kjelds Kvarter - Københavns klimakvarter	75
6. Konklusion/anbefalinger	76
Den enkelte borger.....	76
Boligforeninger	76
Myndigheder	77
Litteraturliste.....	78

Forhaver til ejendomme på Amagerbro (Kongedybet).

Forord

Forhaven udgør en væsentlig del af det danske by- og boligmiljø og rækker langt tilbage i tiden med rødder i både den engelske haveby og den danske havetradition.

En række af de byggerier, vi i dag betragter som noget nær det ideelle boligmiljø, er opført for omkring 100 år siden, hvor forhaverne tog form.

Byggeforeningshuse, brokvarterer, villakvarterer og rækkehuse ville ikke være det samme uden disse grønne forhaver.

De afspejler ofte livet i danske byer, som vi gerne ser det: Dansk afslappethed, fællesskab, virkelyst og mangfoldighed, som holdes sammen af få, men enkle, fælles træk.

De fleste har en forestilling om, hvordan forhaven ser ud: Grøn, frodig, velpasset og i harmoni med hus og omgivelser. Sådan har det også været, men forhaven gennemgår i disse år store forandringer. Ændrede

parkeringsbehov, manglende tid til at passe en have, ændret havestil og andre faktorer udfordrer denne del af vores urbane kulturarv og bymiljø.

Ministeriet har derfor valgt at udgive denne publikation, der beskriver forhavens historie, udformning, betydning som byelement og kulturarv, og samtidig giver nogle fremtidsperspektiver for forhaverne.

Målet er at få både kommuner, konsulenter, grund-ejerforeninger, boligselskaber og andre, der er involveret i byudvikling og byfornyelse, til at arbejde for at bevare og udvikle forhaven i de mange forskellige byområder.

Ministeriet håber dermed, at mange vil få glæde af at læse publikationen, samt at den skaber en udbredt forståelse for, hvor vigtigt det er at bevare og udvikle forhaver og fællesskaber som en del af det danske by- og boligmiljø.

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter

2014

1. Indledning

Denne publikation sætter fokus på forhavernes betydning for de danske byer.

Forhaven er en del af vores byarkitektoniske kulturarv og har sat sit præg på byerne gennem århundreder. Den har bidraget til, at mange af vores bykvarterer i dag har et samlet arkitektonisk udtryk.

Forarealer og forhaver bidrager også til, at der mange steder i vores byer er grønne arealer til gavn for miljøet, naturen og bæredygtigheden.

Rapporten fokuserer primært på bebyggelser, hvor hus og have er tænkt som en integreret arkitektonisk helhed.

Der gennemgås derfor ikke alene forhaver til enfamiliehuse, men også forhaver og forarealer til etageejendomme, der har en tilsvarende stor betydning for bymiljø og vejarkitektur.

Der er eksempler fra mange og meget forskellige bykvarterer, fra boligforeninger, byggeforeningshuse og hovedstadens etagebyggerier til provinsbyernes forstæder, villakvarterer og landsbyernes gader.

Den 'klassiske' forhave er mange steder ved at forsvinde og omlægges, i takt med at brugen af forhaven ændres. Det sker ofte med det formål at gøre forhaven mindre vedligeholdelseskærevende, skabe parkeringspladser eller tilpasse den til en ny havestil. Nedslidningen eller fornyelsen af vores forhaver har derfor fået stigende betydning for det danske bymiljø.

Rapporten er skrevet for alle, der beskæftiger sig med og interesserer sig for bygningskultur, havekunst, byplanlægning og byfornyelse, hvad enten det er fra et overordnet, byarkitektonisk perspektiv eller det private område.

Målgruppen er derfor bred og omfatter bla. følgende grupper:

- Offentlige myndigheder, f.eks. tekniske forvaltninger, der blandt andet beskæftiger sig med byfornyelse.
- Fagfolk, der beskæftiger sig med byfornyelse.
- Grundejerforeninger med forhaver
- Boligforeninger med forhaver
- Borgere, der ønsker at bevare eller skabe en harmonisk bebyggelse eller et harmonisk gadebillede med udgangspunkt i stedets kulturhistoriske kvaliteter.
- Haveejere, der ønsker at bevare eller skabe en grøn, frodig og bæredygtig forhave.

Formålet med rapporten er at give planmæssige, arkitektoniske og tekniske redskaber til ovenstående grupper.

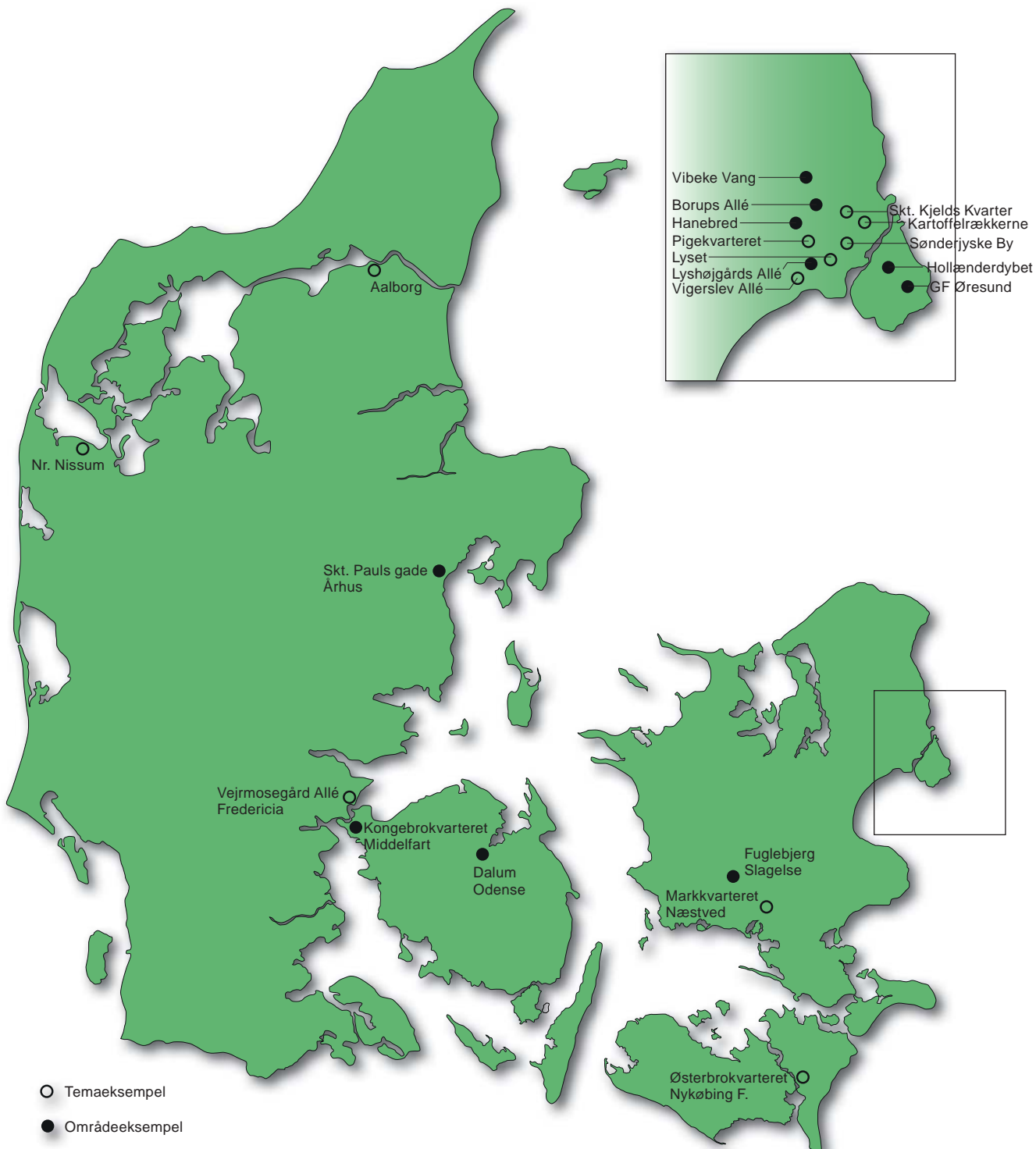
Dette rummer imidlertid en fare for, at man udelukkende ser på klassiske værdier og ikke inddrager ændrede vilkår som f.eks. manglende tid til pasning, ændret opfattelse af smag og svindende viden om pleje og anlæg af haver.

Derfor har rapporten også følgende delmål:

- At sætte fokus på forhavens betydning for et områdes identitet og samlede udtryk.
- At give eksempler på, hvordan omdannelser af forhaver kan indgå som strategi for udvikling af et område i forbindelse med byfornyelse.
- At belyse de forskellige problemstillinger i tilknytning til omdannelse af forhaver, f.eks. kulturarv, bæredygtighed og miljø, forhavers sociale funktion og samspil med arkitekturen mv.

*Forhaven findes i mange udgaver. En traditionel forhave, som den var tænkt til huset (øverst).
En mere moderne have med et lag af skærver (nederst).*

- Temaeksempel
- Områdeeksempel

Rapportens opbygning

Rapporten er opbygget af 6 kapitler. Kapitel 1 består af en kort indledning, og kapitel 2 fortæller om forhavens historie og dens tilknytning til de forskellige stilperioder indenfor dansk arkitektur og byplanlægning.

Kapitel 3 præsenterer nogle typiske bebyggelser og kvarterer, hvor forhaven har stor betydning for det samlede bybillede. Her gennemgås temaer som kulturarv og samspil med arkitektur og byrum, vejudvidelser og konsekvenser for gadebilledet. Der er særlig fokus på forhaven som social faktor og de nye generationers ændrede behov.

I kapitel 4 beskrives, hvordan forhaven kan anlægges, samt nogle af de elementer, en forhave typisk består af, som f.eks. beplantning, belægninger, møblering mv.

Kapitlet slutter med forhavens betydning som miljøfaktor, hvor f.eks. begrønning, forhaven som levested for dyr og planter samt recipient for nedsivning af regnvand har en vigtig funktion.

Undervejs i rapportens kapitel 3 og 4 beskrives nogle temaeksempler, der viser, hvordan forhaver kan se ud i forskellige bymiljøer.

Kapitel 5 indeholder konkrete områdeeksempler, som demonstrerer, hvordan forhaven forsøges bevaret, beskyttet eller administreret. Disse eksempler er primært indsamlet fra kommunale forvaltninger samt fra grundejerforeninger og boligforeninger. Vi har bla. interviewet relevante parter for at få en forståelse for, hvordan forhaven er indarbejdet i strategien for områdefornyelse.

Områdeeksemplerne opdeles i 3 grupper.

Den første gruppe omfatter boligforeninger og boligselskaber. Mange af disse har nedskrevne retningslinier og vedtægter for, hvordan beboerne må indrette og renovere huse, haver og fællesarealer. På den måde fastholdes bebyggelsens arkitektoniske idé og den kulturarv, der udspringer af den.

Den anden gruppe beskriver lokalplanens muligheder og begrænsninger i relation til forhaver. Lokalplaner er kommunernes eneste lovgivningsmæssige redskab til regulering af vores byer. Derfor er lokalplanernes konkrete retningslinier vigtige for både arkitekturen og grønne områder, herunder forhaverne.

Den tredje gruppe beskriver de konkrete erfaringer med omdannelse af forhaver som led i en kommunal strategi for udvikling eller byfornyelse af et byområde.

Rapporten afsluttes i kapitel 6 med en række konkrete anbefalinger.

Kort viser besøgte lokaliteter for tema- og områdeeksempler (modsatte side).

2. Forhavens historie

Forhaven har en lang historie i Danmark, og begrebet forhave er opstået, længe før man har tillagt det nogen arkitektonisk betydning.

Oftest har forhaven sit udspring i en praktisk løsning snarere end et æstetisk begreb, hvor den oprindeligt var et dyrkningsareal for urter og grøntsager og endte som en prydhave.

Forhaven defineres som rummet mellem gaden og huset. Villaer og parcelhuse, hvor huset ligger på den forreste del af grunden, danner et mindre havestykke foran huset, som ofte ikke på samme måde som husets baghave bruges til ophold. Forhaven er derfor ofte anlagt som prydhave.

Forhaven er i reglen et privat rum, men den opleves som halv-offentlig, da den som regel ses i samspil med gaden.

Vejbredde, trafik, cykelsti, fortov, rabat, beplantning mv. former også gaden. Og sammen med gaderummets kanter, husene og deres forhaver, giver de den en særlig identitet. Derfor opfattes nogle gader som smukke og hyggelige og andre som uinteressante.

I det følgende gennemgås forhavens historie og udvikling i forbindelse med de forskellige stilperioder, boligtyper og bystørrelser, der er karakteristiske for det danske bylandskab.

Bakkehusene på Bellahøj (Kbh.) er opført 1921-23. De åbne, grønne forhavers ensartede udformning og drift giver bebyggelsen en helt særlig karakter.

Grøndalsvænge fra 1911 på Frederiksberg (Kbh.) som har tradition for smukke forhaver, der reguleres i en bevarende lokalplan (øverst).

Et eksempel på, at forhaven på mange måder er et visitkort, der udstiller beboernes interesse for indretning, planter og kvalitet (nederst).

Forhavernes historie - tidslinie

1850
Stigende interesse for byplanlægning. Byerne sprænges, Københavns volde falder, og der bliver plads til haver og træer. Lægeforeningens Boliger på Østerbro opføres i 1852.

1867
De første byggeforeningshuse opføres i Svrigsgade på Amager af Arbejdernes Byggeforening, stiftet af arbejdere på B&W. Forhaven er en integreret del og udformet som en åben prydhave.

1910
Havebyer opføres overalt i Danmark, således Lyset i Valby, 1910.

før 1850
Middelalderlige bykerner med meget lidt plads til forhave. I landsbyerne har husene en åben forhave, afgrænset af en lav hæk eller et lavt stakit, som regel en brugshave og en oplagsplads, men meget sjældent en prydhave.

1903
Ebenezer Howard skriver i 1898 'Garden Cities of tomorrow'. Den første engelske haveby 'Letchworth' påbegyndes, og den danner forbillede for byer verden over. Alle huse har grønne forhave.

1920
En del etageboliger opføres i byernes udkant, ofte med grønne forhave, der udelukkende er prydhaver.

1950
Efterkrigstiden byder på nyere etagebyggeri i forstæderne med store grønne og åbne områder.

1960
Parcelhuskvartererne skyder op. Boligerne er synlige fra vejen, men skel mod veje er ikke markante. Forhaverne består typisk af blandede og åbne bevoksninger.

1990
Rækkehusene nytænkes, og der opstår funktionelle, tidssvarende og ofte små og meget lidt grønne forhaver.

1950

2000

1930 -
Modernismen bryder igennem, og der opføres funkishuse og bungalows, hvor haver og forhaver spiller en stor rolle.

1960
Der opføres rækkehuse og klyngehuse med små forhaver og moderne indretning med parkering, stier og belægninger.

1975
Nye tæt-lav-byggerier opføres, hvor der igen lægges vægt på fællesskab og åbne forhaver.

2005
Det moderne rækkehus udvikles. Forhaverne begrænses og er åbne som regel med praktiske funktioner.

Byggeforeningshuse (1850-1930)

Byggeforeningshuse er betegnelsen for en boligform, der primært blev opført til arbejderklassen, og hvor bygninger, pladser, veje og grønne arealer blev anlagt efter en samlet plan.

Fra sidste halvdel af 1800-tallet frem til 1930 blev der opført flere sådanne bebyggelser. Lyngbyvej-kvarteret, Kartoffelrækkerne på Østerbro samt Humleby på Vesterbro er nogle meget kendte eksempler på byggeforeningshuse i København.

Kartoffelrækkerne i København er uden tvivl et af de mest klassiske eksempler, hvor forhaverne spiller en stor rolle for det sociale miljø. Alle huse har både for- og baghaver. Forhaverne vender enten mod nord eller syd, og det er mest attraktivt at have en sydvendt forhave, der i højere grad kan bruges til ophold.

Der er en udpræget tendens til, at de ældre boligforeninger er meget opmærksomme på de arkitektoniske, historiske og havemæssige kvaliteter. Ofte fastlægges rammerne for bebyggelsen i lokalplaner og vedtægter.

Stakitter, belægninger, tilbygninger, beplantning og andre elementer reguleres i detaljer, og her ser man sjældent den nye generation af vedligholdelsesfrie haver med skærver og sparsom beplantning, som efterhånden præger mange nyere forhaver.

Lyngbyvej-kvarteret på Østerbro i København er attraktive byggeforeningshuse med engelske rækkehuse som forbillede.

Kartoffelrækkerne på Østerbro i København repræsenterer for mange det ideelle boligmiljø.

Havebyerne (1898-1930)

En af de reformtanker, der fik stor betydning for byudviklingen i det 20. århundredes Europa, var den engelske ide om "The Garden City".

Man ønskede at skabe en helt ny by, gerne lige uden for metropolerne. Ideen var at forene fordelene ved livet i byen som det sociale liv, arbejdspladser, institutioner osv. med dem, som man har på landet: lys og luft, lave boliger med haver og grønne områder. Inspirationen skulle hentes fra de gamle landsbyer og den nationale, førindustrielle byggeskik.

Bolignøden før, under og efter første verdenskrig satte skub i denne udvikling i Danmark, og resultatet blev en række havebyer med et umiskendelig dansk særpræg, som af historiske årsager især var inspireret af sønderjysk byggeskik.

Der blev op igennem det 20. århundrede bygget i forskellige stilarter, som regel historicistisk med mange arkitektoniske detaljer og en stram bebyggelsesplan.

I København er både Grøndalsvænge og Præstevangen gode eksempler på disse byggerier, og i Helsingør kan man stadigvæk glæde sig over kulturperlerne

Hamlets Vænge og "Negerlandsbyen". Det i dag politisk ukorrekte navn skyldes angiveligt, at kvarteret blev opført for arbejdere ved Helsingør Værft og ansatte ved DSB, som var sodsværtede efter dagens arbejde.

Et gennemgående træk var, at alle huse havde præsentable forhaver. Det at bo i et hus med forhave blev forbundet med en særlig status og var af stor betydning for den voksende arbejder- og middelklasse.

Boligformen inspirerede snart alt byggeri i Danmark, og muremestre og boligforeninger byggede i en lignende arkitektur.

De ældre, ofte bynære bebyggelser blev igen populære blandt børnefamilier fra 70'erne, og med en ny generation sker der ofte ombygninger og ændringer. I havebyernes oprindelige byplaner var der f.eks. sjældent indarbejdet parkeringsmuligheder.

Et alternativ for mange og måske især yngre og udearbejdende børnefamilier er derfor at nedlægge forhaven, etablere p-pladser, carport samt anlægge en vedligeholdelsesfri beplantning.

'Negerlandsbyen' i Helsingør er en af de første villabyer i Danmark. Husene har 5 forskellige udformninger, og de har enten facade eller gavl mod vejen og giver gaderummet et vekslende udtryk. Lokalplanen for området har retningslinier for forhaverne.

Modernisme og funktionalisme (1930-1960)

Efterhånden gled interessen for industribyernes forstadsbyggeri over i funktionalistiske storkarreer, bestemt for arbejderklassen.

Middelklassen og borgerskabet var mest interesseret i fritliggende villaer.

I funktionalismens huse fra 30'erne gjorde man op med nybarokkens og historicismens mange detaljer, og det satte også sit præg på haven. Den skulle ikke længere være en romantisk park med slyngede stier eller en prydhave med parterrer. I stedet blev græsplæner, buske og træer til elementer, der kunne placeres i forhold til hinanden i en kunstnerisk komposition. 'Funkishuset' blev forløberen for de danske bungalowhuse, som blev opført i stort antal fra 30'erne.

Ofte medførte modernismen, at husene blev orienteret efter sollyset. I etagebyggeriet mistede forhaven sin betydning til fordel for større, sammenhængende fælles friarealer.

Dermed gjorde modernismens byplanlægning også op med forestillingen om, at huse og forhaver skulle danne et sammenhængende gadebillede.

Funktionalismen er en af vores mest attraktive stilperioder, som også satte også sit præg på haven. En enkel have med terrasse, en stor plæne og brede afgrænsede plantebede, var tidens foretrukne udtryk.

Forhaven mod vejen var åben og præsentabel, og baghaven var den ugenerte, private have til soldyrkelse og leg, et opholdssted i forlængelse af huset.

Tæt-lav-byggerier (1950-1990)

Tæt-lav-byggeriet blev fra starten en både populær og eksperimentel boligform, hvor den samlede arkitektur spillede en stor rolle.

Her boede man tættere, men også billigere, og her fik forhaven en mere praktisk og tidssvarende indretning. Forhaven blev tilpasset en moderne families behov med p-plads, carport, affaldsplads, terrasse og cykelparkering.

Fra 60'erne bliver der bygget række- og klyngehuse, som med deres små havearealer og praktiske indretning stadig er en meget populær boligform, der konstant bliver udviklet og tilpasset moderne krav.

Forhaverne er her ofte fyldt op med små skure, carporte og meget begrænsede plantebede. De bliver sjældent brugt som opholdsareal og til social kontakt.

Fra begyndelsen af 70'erne slog en ny stil igennem, hvor man søgte at give bebyggelserne et mere menneskeligt indhold. Man dyrkede fællesskabet, 'kom hinanden ved', og både haver og forhaver havde en afslappet stil.

Rækkehuse i Ålborgs østlige del, hvor parkering, indkørsler og forhaver harmonerer smukt.

Tinggården i Herfølge blev forbillede for mange nye tæt-lav-byggerier, hvor forhaverne og friarealerne generelt understregede en ny byggestil med fællesskabet i højsædet.

Parcelhuskvarterer (1960-2014)

Under 60'ernes økonomiske vækst fik både funktionærer og arbejdere råd til at flytte i eget hus, og uden for byerne voksede de store parcelhuskvarterer frem.

At bo i eget hus med moderne bekvemmeligheder samt enkle og tidssvarende udearealer blev nu den absolut foretrukne boligform. Husene blev lagt, så der var optimal udnyttelse af lyset, og haverne blev ofte omkranset af hække.

Det samlede vejbillede blev nedtonet, og forhaverne var meget sjældent et samlende og gennemgående tema eller opholdssted vendt mod vejen. Den nedsættende betegnelse 'ligusterfacister' gjorde grin med denne lidt indelukkede stil. Typehuset havde mere fokus på de brugsmæssige kvaliteter som en velfungerende ramme om det travle familieliv.

Havestilen var moderne. Man var inspireret af japanske og amerikanske haver med eksotiske og stedsegrønne vækster.

Nye betonprodukter som SF-sten og knækflisemure satte sit præg på kvartererne, hvor carport og baghave blev prioriteret langt højere end forhaven.

Typisk eksempel fra et parcelhuskvarter, hvor huset er omkranset af en høj ligusterhæk.

I Fredericia bestemmer husenes placering på grunden for haverne udformning og betydning.

Det moderne rækkehus (2005-2014)

Tæt-lav-stilen udvikler sig konstant med nye udtryksformer og moderne arkitektur, og for mange er den blevet den attraktive boligform, der opfylder mange praktiske behov.

Den opføres i stor stil omkring bykernerne, hvor der er ledige grunde efter nedlagt erhverv. Grundpriserne er høje, og byggeriet er ofte tæt med små haver og fælles p-pladser.

Forhaven er stadig en del af boligformen, omend den er meget begrænset og ofte indskænker sig til en strimmel halvprivat areal langs med facaden.

Haverne anlægges med optimal solorientering, og der er sjældent tale om et klassisk gadeforløb. Forhaverne indrettes til praktiske funktioner med pulter-skure, cykelparkering og opholdspladser, og de kommer let til at fungere som forhaverne ved de ældre boligtyper, idet de for at understrege fællesskabet er åbne og kun afgrænset af lave hegn eller hække.

Tidligere tiders frodighed i forhaverne er dog svær at få øje på i de moderne bebyggelser, hvor større træer er bandlyst, og hvor tanken om et højt frugttræ i en sydvendt have nok ikke vil være realistisk.

Oxford Have på Amager er en ny bebyggelse, der repræsenterer det moderne rækkehus. Her er forhaverne helt væk langs med indgangsfacaden.

I den nye bebyggelse AlmenBolig+ på Grøndalsvænge Allé er forhaverne ganske små og nærmest en grøn stribe langs med indgangsfacaden, mens baghaverne er lidt mere rummelige, delvis åbne og praktisk indrettet til ophold og servicefunktioner.

3. Forhavens betydning for byen

I dette kapitel beskrives, hvordan forhaverne er med til at skabe gode og mindre gode vej- og gademiljøer.

Kapitlet tager udgangspunkt i, at en fælles holdning til udformning af forhaven har stor betydning for oplevelsen af byen.

Har man ikke dette fælles udgangspunkt, eller kan man ikke blive enige med naboer, boligselskab eller myndigheder om en helhedsløsning for forhavernes udformning, taber man let nogle byarkitektoniske værdier på gulvet.

I mange tilfælde forsvinder forhaverne, hvilket kan have historiske årsager eller være en konsekvens af offentlige eller private beslutninger som f.eks. øgede parkeringsbehov og vejudvidelser.

I andre tilfælde er forhaverne aldrig blevet anlagt, selv om de er en del af arkitektens prospekter.

Det er imidlertid aldrig for sent. Byernes gader kan blive langt grønnere end det er tilfældet i dag, hvis disse arealer omlægges til grønne forhaver.

Ofte spiller dygtige kommunale forvaltninger en stor rolle for vejarkitekturen i form af gadetræer, gode belægninger mv., og det kan ske i et smukt samspil med forhaver og huse.

Den enkelte haveejer kan imidlertid også påvirke byens og gadens arkitektur ved at ændre forhavens brug eller udseende, f.eks. med anlæggelse af parkering og brug af afvigende materialer o. lign. tiltag, som det især er tilfældet på mange villaveje og gader i småbyer og forstæder.

Forhavens betydning for byens sociale liv er en anden faktor, der kan påvirke bykvarterer positivt. Vores forestillinger om det gode boligliv - og det gode nabolik - bygger i høj grad på den rolle, som forhaven spiller for den formelle og uformelle kontakt mellem beboerne.

Bebyggelsen i Dalum i Odense defineres først og fremmest af de skulpturelt formede træer, der sammen med en klippet bøgehæk indrammer og samler huse og forhaver og skaber et enestående bymiljø.

Forhaven som kulturarv

Kulturarv er et begreb, der bruges som betegnelse for kulturelle elementer, som anses for at bidrage til at danne en fælles erindring om fortiden.

Vi forbinder ofte begrebet kulturarv med større og mere spektakulære haveanlæg, f.eks. kongelige haver, byparker osv. Det er en almindelig opfattelse, at det skal være helt unikke anlæg, der omfattes af begrebet. Dermed udelukker man imidlertid en række almindeligt tilgængelige og værdifulde områder som forhaver, vejmiljøer og lignende, der har stor betydning for vores daglige miljø.

En bredere definition gør både haver, forhaver og forarealer til en vigtig del af vores kulturarv, fordi de bidrager til vores erindring om byen. Især forhaven er en del af vores kulturarv, fordi den er en del af det fælles gaderum, også selv om forhaven ofte er et privat areal.

At forvalte denne kulturarv kan være svært, fordi der netop er tale om private arealer. Men området kan reguleres på mange måder gennem lokalplaner, vedtægter, planlægning, områdefornyelse, private initiativer osv. Dermed kan noget af denne kulturarv bevares.

Meget kendte og unikke områder som Kartoffelrækkerne i København er som helhed fredede, og her er det naturligt at indføre begrænsninger i udformning og anvendelse.

Villakvarterer og bebyggelser kan sjældent sikres via fredninger, og der kan være store forskelle fra landsby til storby, fra det mere selvgroede og varierede til det mere ensartede og regulerede.

De mest velbevarede forhaver ses i områder, der styres af lokalplaner, vedtægter mv., og hvor der desuden er en sund selvjustits blandt ejere og lejere.

Kvarteret Lyset i Valby i København er opført i 1913-14 og kendt for sine frodige forhaver. En lokalplan fastholder beplantningen i forhaven, og ydermere er der gennem årene opstået en form for selvjustits mellem beboerne.

Forhavens arkitektoniske betydning for gaderummet

Grønne forhaver langs vejen skaber kvalitet både for byen og den enkelte bolig og medvirker til oplevelsen af gaderummet som en helhed.

Udformningen af husets forareal har en samhørighed med gaden og kan på den måde definere et områdes identitet. Det har betydning for gadens popularitet, og nogle gader bliver derfor mere attraktive end andre.

En attraktiv gade eller et attraktivt kvarter har større herlighedsværdi, det giver højere boligpriser og mere værdi for de pågældende boligejere.

Størst opmærksomhed får husenes arkitektur, mens kvaliteten af det grønne ofte kommer i anden række, selvom det i høj grad er træer, forhaver og andre grønne elementer, der giver gaden en samlet høj herlighedsværdi.

Nedlægges forhaven, eller udvikler den sig, så den ikke længere er tilpasset huset og gaderummet, forsvinder kvaliteten også, uanset hvilken by eller bystørrelse vi befinder os i. Byens fælles arkitektur bliver fattigere.

Det skaber derfor ofte debat, når disse ændringer sker, hvad enten det er vejudvidelser, øgede parkeringsbehov eller ændret livsstil hos nye boligejere. I nogle tilfælde kan en fælles, koordineret offentlig og privat indsats være løsningen på at forskønne og forbedre vejarkitekturen.

I andre tilfælde kan det være svært at finde en løsning.

I alle tilfælde gælder, at løsninger skal være helhedsprægede, brugbare og smukke. Kun derved fastholdes byens arkitektoniske kvaliteter.

Forarealet langs Ålholmvej i Vanløse tilføjer kvarteret en uerstattelig kvalitet, men kan være truet af krav indefra om flere parkeringspladser og udefra om mere trafikareal.

Forhaven og vejudvidelse

Mange forhaver er nedlagt som følge af vejudvidelser. Kvartererne er opført før bilerne fyldte byen, og efterfølgende vejprojekter gjorde, at husene helt eller delvis mistede forhaverne.

Værst gik det ud over ejendomme langs de store indfaldsveje, der blev udvidet og omdannet til motortrafikgader i 70'erne, hvor bilerne for alvor begyndte at dominere byerne.

Det var og er et alvorligt indgreb i byens arkitektur og folks dagligdag. Dengang havde moderniseringen af byen imidlertid højeste prioritet, mens hensynet til byens kulturarv og arkitektur kom i anden række.

Der findes stadig mange uheldige løsninger efter denne periode, hvor man måske med et mere nutidigt syn på byarkitektur kunne forbedre nogle af de værste eksempler.

Der er desværre meget få - hvis overhovedet nogen - eksempler på, at man har forsøgt at forbedre skaderne fra denne periode.

Vestre Stationsvej (Odense) - det grønne forsvinder

Vestre Stationsvej blev i efterkrigstiden omlagt fra en grøn boulevard med en bred midterrabat til en motortrafikgade, og der blev kun spredte allétræer tilbage. Det gik også ud over forhaverne, som helt forsvandt.

Affaldscontainere og cykler, der før havde deres plads i forhaverne, står nu langs med facaden. Det er en uskøn løsning, som desværre er et almindeligt syn.

Borups Allé (Kbh.) - forhaverne ofres

Borups Allé var et af de mest omdiskuterede vejprojekter i 60'ernes København. Værst gik det ud over bebyggelsen på det yderste stykke af strækningen. Her er det en boligforening over for Gandhis Plæne. Der skal ikke megen fantasi til at forestille bebyggelsen, som den oprindeligt så ud, med de dybe forhaver.

Forhaver der udeblev

Tidligere skete det ofte, at boligprojekter blev tegnet med grønne forhaver for at sælge projektet. Forhaverne blev dog sparet væk i byggeperioden, og arealet blev i stedet belagt med fliser eller asfalt.

Mange ældre bebyggelser er anlagt med meget brede asfalt- eller flisebelagte fortove foran husene. I mange tilfælde kan noget af det befæstede areal erstattes af grønne forhaver, der skaber afstand til stuelejlighederne, opholdsmuligheder og plads til cykelparkering og andre servicefunktioner.

Alle eksempler på manglende forhaver kræver en indsats fra ejere og myndigheder, hvis kvarterer skal gøres grønnere med genskabte eller nyanlagte forhaver.

Ud over de arkitektoniske værdier er det også vigtigt at nævne, at forhaven har stor betydning for byens økologi, idet den nedsiver regnvand, øger biodiversiteten og forbedrer lokalklimaet.

Mange bebyggelser har forhaver af asfalt, der for begrænsede midler kunne omdannes til grønne forhaver, hvilket ville højne kvarterets standard.

Vibekevang (Kbh.) - det er aldrig for sent

Ved bebyggelsen Vibekevang, der er opført i 1924, var oprindeligt planlagt ca. 3 meter brede forhaver foran de 2-etages huse. De blev imidlertid aldrig anlagt, angiveligt fordi man måtte spare på projektet i byggeriets sidste fase. Det er ikke et ukendt fænomen, at der spares på det grønne, selv i vore dages byggeprojekter.

I de senere år har enkelte husejere sporadisk anlagt forhaver, men det giver et meget usammenhængende vejbillende, der absolut ikke modsvarer bebyggelsens øvrige kvaliteter.

Det kunne udmærket lade sig gøre at anlægge mindre forhaver ved alle husene, men det kræver en samlet plan. Et fælles initiativ fra grundejerforeningen med nogle enkle retningslinjer for forhaver, f.eks. stakitter, beplantning mv. ville højne kvaliteten af bebyggelsen betydeligt.

Grundejerforeningens miljøgruppe er i gang med at udarbejde en plan, hvor der både tages hensyn til trafiksanering og genskabelse af forhaver.

Planen er i høj grad inspireret af den tiltagende klimadebat, og miljøgruppen ønsker at arbejde med forhaverne som en del af en klimatilpasningsstrategi for hele bebyggelsen.

Forhaver ved etageejendomme

Byens gader har brug for fælles træk og fælles arkitektur, som kan gøre dem sammenhængende, attraktive og enestående.

Mange gader og veje uden for bycentrene er oprindelig anlagt med brede rabatter, der dannede forarealer til etageejendommene langs med vejen.

Forhaverne var her ofte tænkt som grønne beplantede arealer, der lagde afstand til vejen og skabte en elegant og sammenhængende vejarkitektur.

Dette fælles træk understreges ofte af, at husene er opført i samme byggestil, samme mursten og med mange gennemgående træk.

Der kan opstå problemer, når de forskellige ejere skal forvalte de grønne forarealer, hvis der ikke er fælles retningslinjer, og man ikke kan blive enige om en fælles løsning.

Det kan yderligere forværres af, at noget af arealet er umatrikuleret gadejord, mens arealerne tættest på husene hører til de enkelte ejendomme. Det er bl.a. tilfældet i eksemplet fra Vigerslev Allé, og her bliver myndighederne dermed også medspiller.

Uden retningslinier bliver det svært at blive enige om noget, og det går ud over kvaliteten.

Hollænderdybet, Amager (Kbh.)

Her har 2 ejendomme, som ligger ved siden af hinanden, et meget forskelligt udtryk. Den ene har frodige og smukt tilplantede forhaver, mange med udgange fra stueetagen. Den nyopførte ejendom (i forgrunden af billedet) har også udgang direkte til forhaven. Denne er dog sparsomt anlagt med en ubeplantet græsplæne og bryder dermed det frodige vejbillede, hvorved et samlet udtryk langs den smukke vej forsvinder.

Lyshøjgårds Allé/Vigerslev Allé, Valby (Kbh.)

De brede forarealer var engang græsrabatter med træer. Arealerne er nu delvis inddraget til parkering. Hver ejendom har sin løsning, hvor nogle holder fast i det grønne og parkerer bilerne på vejudlægget, mens andre bruger hele arealet. Fra at være en smuk vej er den blevet til et rodet og uorganiseret parkeringsområde. Problemerne kan med fordel løses med en sammenhængende plan, som bevarer de oprindelige kvaliteter i et tilpasset udtryk, der opfylder moderne behov.

Etageejendomme med veltilplantede, velpassede og ensartede for haver på Kjeldgårdsvej i Valby (Kbh.). En sådan udformning af for haven kunne være et forbillede for mange belagte arealer på fortovene (øverst).

En etageejendom med små for haver i Markkvarteret i Næstved. Det er en fin bebyggelse, men et mere ensartet arkitektonisk udtryk med fælles materialevalg ville højne kvaliteten (nederst).

Villaveje og forhaver

Enfamiliehuset er danskernes foretrukne boligform, hvor haver og forhaver spiller en central rolle.

Kvarterer med ældre villaer er især i høj kurs, og her finder vi i alle byer kvarterer af meget høj kvalitet. Husenes arkitektur, vejtræer og forhaver indgår i et samspil og skaber dermed nogle af vores smukkeste og mest værdifulde vejmiljøer. Denne urbane kulturarv er dog truet af nyere typer forhaver, der bryder med gamle havemæssige traditioner.

Parcelhuskvarterer forbindes sjældent med arkitektoniske værdier og har ofte været genstand for debat om forsøg på forbedringer og ændringer, men stilen har dog hårdnakket overlevet som den overkommelige bolig på egen grund.

Gadetræer er her et element, der kan skabe en smuk og blivende sammenhæng på en i øvrigt anonym villavej og give den en helt unik karakter.

En ny havestil, der er mindre havepræget, er ved at indtage flere ældre villaveje. Hovedformålet er at få en vedligeholdsfri have, hvor elementer som skærver og stedsegrønne småbuske spiller en dominerende rolle.

Odense Kommune - vejarkitektur og forhaver

Odense Kommune har sans og tradition for god vejarkitektur og har nogle af Danmarks smukkeste villaveje. Kommunen har mange gode eksempler på, hvordan både villaveje og parcelhusveje kan gøres mere attraktive med grønne elementer. Lærkedalsvej i Dalum er beplantet med klippede platantræer og bøgepur, hvilket giver et enestående vejbillede, hvor forhaverne og deres forskelligartede udformning pludselig bliver af mere underordnet betydning - men i øvrigt er de af en tilsvarende høj kvalitet.

Et gennemgående træk er, at man bruger gaderummet til hække, træer og belægninger af høj kvalitet som f.eks. klinke eller chaussesten. Forhavernes udseende får dermed ikke den helt store betydning, idet de underordner sig vejens beplantning og danner en samlet vejarkitektur.

Småbyernes forhaver

Vejmiljøer i de mindre byer er ofte mere sammensatte end i de større byer. Husene er opført over en lang periode og sjældent efter en samlet plan, så mange stilarter og funktioner er blandet sammen i et selv-groet gadenet.

Gamle landsbymiljøer med bevarede huse og haver veksler med mere moderne ejendomme og tilbygninger. Nogle forarealer benyttes til erhverv, butik eller parkering, mens andre er mere haveprægede og grønne.

Det giver et broget og ofte interessant vejmiljø, hvor forhaver og forarealer får stor betydning for det samlede indtryk af byen.

Nogle landsbyer i udkantsområderne er disse år under voldsomt pres pga. af fraflytninger og tomme bygninger. Blot nogle få forfaldne huse eller forsømte forhaver kan gøre gaden og byen mindre attraktiv.

Der er flere bemærkelsesværdige eksempler på myndigheder og beboere, der bla. ved hjælp af en forbedring af bymiljøet, inklusive forhaverne, forsøger at rette op på byernes image.

Et eksempel på dette, er Lemvig Kommunes projekt til forskønnelse af hovedgaden i Nr. Nissum, som omtales senere i rapporten.

Maleri af H.A. Brendekilde, 'To børn i en landsby gade' (øverst).

De mindre byers gader og især landsbygaden rummer mange af vores romantiske forestillinger om livet, som det var engang på landet. Der er dog langt fra H. A. Brendekildes idylliserede maleri af landsbygaden til nutidens landsbyer (midt).

Det er imidlertid ofte forhaverne med træerne, hækkene og stakitterne, der kan bidrage med noget af den efterlyste kvalitet, som gadebilledet viser (nederst).

Forhavens sociale betydning

Forhaven tillægges ofte mange positive egenskaber, som alle relaterer til en eftertragtet, menneskelig skala i arkitekturen. Byggerier med disse kvaliteter står for mange mennesker som den ideelle bolig og som spændende kvarterer i byen, og det er ikke uden grund.

Arkitekt Jan Gehl har i snart en menneskealder studeret, skrevet om og kritiseret arkitektur kontra byliv, og ikke overraskende tillægger han forhaverne en væsentlig betydning for kontakten mellem mennesker samt oplevelsen af byen.

Det sociale liv i ældre bebyggelser som f.eks. Kartoffelsrækkerne i Kbh. og etagebyggeriet Hanebred i Vanløse er i høj grad knyttet til forhaverne.

De har den fordel i forhold til meget nybyggeri, at de er udviklet over mange år, hvilket giver en spændende variation i bebyggelsen. Der er også en vis frihed og fornuftige rammer for beboerne at arbejde inden for, hvor vedtægter og lokalplaner kan give en vis styring, men ikke medfører en monoton i bebyggelsen.

Arkitekt Jan Gehl om forhavestudier

"Forarealer med opholdspladser og en lille have har også en væsentlig kvalitet, idet der altid er en række meningsfulde småjobs at tage fat på, hvis man har lyst til at opholde sig foran husene. Disse gøremål som f.eks. at vande blomster, feje veranda, slå græs og male stakit kan på samme tid fungere som en meningsfuld aktivitet, noget fornuftigt at foretage sig, mens man er ude, og som en forklaring eller et påskud for at være ude i længere tid.

Af forhavestudierne i Melbourne fremgik det klart, at havearbejde og vedligeholdelse havde denne hyggelige dobbeltfunktion'.....'Og kom naboen forbi, blev arbejdet beredvilligt afbrudt til fordel for en lille snak over hegnet. Alle disse funktioner opfylder mange af vores byggeforeningshuse. I Kartoffelsrækkerne er forhaverne rammen om mange sociale aktiviteter, hvor man både kan passe sig selv, være tilskuer eller aktivt deltagende. I de fleste forhaver er der terrasser, møbler, legetøj og andet, der berettiger til ophold. Det er usædvanligt, at der i tætte bydele er afsat et haveareal foran husene, og netop det gør bebyggelsen helt unik og meget eftertragtet."

Hanebred, Vanløse (Kbh.) - uformelle forhaver giver social kontakt

I bebyggelsen på Hanebred i Valby, som er en afdeling under Danske Funktionærers Boligselskab, er der langs de 3-etages lejeboliger små forhaver på kun få kvadratmeter. Forhaverne bruges og indrettes af lejerne i stueetagerne og er et meget populært areal, der tilføjer gaden meget liv. Det giver et broget, men også levende vejbillede. Der er opsat borde og bænke, ofte er arealet primitivt indrettet, men bærer alligevel præg af, at det er populært at bruge dem, og det giver en helt speciel stemning i området. Boligselskabet sørger jævnligt for, at det lave stakit males i samme vogngrønne farve, hvilket samler de ofte noget brogede haver på en fin og tilstrækkelig måde.

Vejen som forhave

I nogle bykvarterer er pladsen begrænset, og de er måske anlagt med meget små eller slet ingen forhaver. Børnene leger alligevel på gaden, og folk bruger den som mødested.

I mange af disse bebyggelser, hvor forhaverne ikke er anlagt med en så udpræget social funktion, kan man inddrage dele af gaden til leg og ophold efter færdselslovens §40 eller på anden måde forsøge at udvide forhavernes grønne udtryk og det sociale liv ud over fortov og vej.

Det sker i flere af de bebyggelser, vi har gennemgået, at gader indrettes med udpræget lege- og opholdsfunktion.

Vi ser en stigende tendens til, at folk ønsker at gøre veje og gader mere attraktive og grønne, udvide opholdsfunktionen samt begrænse trafikken og hastigheden.

Både i nye og gamle kvarterer i Holland arbejdes med vej-udformninger, der både tillader ophold og færdsel, og hvor forhaven smelter sammen med vejen.

GF Øresund, Amager (Kbh.) og §40 i færdselsloven

Kongedybs og Prøvestens Allé på Amager i København har stor social aktivitet på tværs af vejen, og her er selve vejen derfor blevet indtaget til ophold. Gaden blev som en af de første i landet indrettet som lege- og opholdsgade efter færdselslovens § 40.

I 1977 indførtes denne paragraf i færdselsloven, som giver mulighed for at iværksætte trafiksaneringer, der har til formål at skabe bedre forhold for de svage trafikantgrupper, det vil sige cyklister, gående og især børn og ældre.

Tanken bag § 40 er først og fremmest, at det på boligvejene ikke er muligt eller ønskeligt at adskille den motoriserede trafik fra de svage trafikanter. Den motoriserede trafik må så til gengæld foregå på "de svage trafikanters betingelser".

En § 40-løsning forudsætter, at bilerne kører meget langsomt, og normalt sættes hastighedsgrænsen til 15 km/t. Dette sikres ved at etablere hastighedsdæmpende foranstaltninger, der på en gang skal ændre gadebilledet og være medvirkende til, at hastigheden reduceres.

Der kan afhængig af de eksisterende forhold anvendes indsnævring af køresporet, forskydnings af køresporet, vejbumper, forskellige belægnings og plantebede.

Det er nu grundejerforeningens plan at gøre vejen endnu grønnere for at styrke opholdsfunktionen, og flere taler om at lade forhaver og vej smelte sammen.

En klimagrube under GF Øresund arbejder desuden med planer om at nedsive regnvand i regnbede, etablere grønne fortove og andre klimatilpasningsforanstaltninger i et helt nyt vej-billede.

Forhaven som parkeringsplads

I mange byer ser man, at ejendomme langs en gade omdannes til privat parkeringsplads for beboerne. Forhaver til erhvervsjendomme indrettes også i større eller mindre grad til parkering af firmabiler. Det kan i sig selv være positivt, fordi det giver byen liv og variation.

Det kan også være ødelæggende for en gade, hvis det ikke udføres med respekt for kvarterets bebyggelse. Ofte kan det hjælpe med en fælles holdning til forhavens udtryk.

De forskellige og somme tider modsatrettede brugsmønstre, hvor den ene vil have det grønt og pænt og den anden plads til sin virksomhed eller sine biler, kan give konflikter.

Også her er der brug for fælles retningslinjer, hvis man ønsker, at et kvarter skal have et samlet udtryk gennem forhaverne. Her kan kommunen spille en rolle, f.eks. i forbindelse med områdefornyelse.

Byhus, hvor en håndværksmester med behov for plads har erstattet forhaven med parkerede biler, en trailer, oplagsplads og ufærdige mure, der passer dårligt ind i gadebillede.

Gårdsplads og p-plads

I en mindre by har flere huse langs en af byens indfaldsveje omlagt forhaven helt eller delvist til parkeringsareal. Ejendommen her har lagt perlesten i forhaven. Det er en traditionsrig og billig dansk belægning, der står godt til danske mursten og facadeprodukter. Belægning og hus passer dermed godt sammen, men savner form og grønt.

Huset står godt og nøgent på pladsen. Et par velplacerede store træer, slyngplanter op ad plankeværkerne og en fliserække til indgangsdøren ville give huset et helt nyt liv og løfte det op i en anden klasse. Med få midler kan man skabe et smukkere miljø og dermed berige hele kvarteret.

Private husejere uden erhverv ønsker også at indrette p-plads på egen grund frem for at parkere på gaden, og befæster dermed hele eller store dele af deres forhave.

Det betyder, at p-pladsen på gaden nedlægges, da man ikke kan parkere foran en udkørsel. I mange tilfælde er det derfor ikke den store gevinst, der opnås.

Ved hjælp af en vis styring og hjælp til de husejere, der vil indrette parkering, kan man undgå løsninger, der forringer den fælles standard.

Valget af belægning skal også her stå i et godt forhold til husets arkitektur, og det sker for sjældent, at man vælger gode, gedigne materialer som klinker og granitsten, der passer bedre til ældre huse.

Forskellige løsninger til parkering i forhaver:

En moderne rækkehusbebyggelse, hvor forhaverne er med et mønster af fliser og skærver. Det grønne er fraværende og et par træer, hække, eller slyngplanter kunne gøre forhaven smukkere (øverst).

En forhave fra 60'erne udstyret med de traditionelle enkle kørespor af betonfliser (midt).

Et rækkehuskvarter hvor belægningen er begrænset ved både indgang og garage, hvilket giver en både enkel og grøn forhave (nederst).

En original og simpel indkørsel ved mange ældre villaer er to kørespor i græsset, anlagt i betonfliser eller granitsten.

Endnu enklere kan det gøres ved at befæste køresporet med enkelte sten med en græsfuge imellem. Det kan lade sig gøre, når der kun kører en bil et par gange i døgnet, som kun glider lidt på græsset.

Udformningen kræver ikke afvanding og fastholder græsset som det dominerende element i forhaven.

Det er en fremgangsmåde, der fortjener mere opmærksomhed, og som bør vinde indpas fremover. Det af både arkitektoniske årsager, men også fordi der i kommuner og forsyningsselskaber lægges øget vægt på, at så meget regnvand som muligt skal kunne nedrive, hvor det falder.

Parkering kan løses meget enkelt med kørespor af fliser eller granitsten i græsset, der giver en grøn og smuk have.

Kongebrokvarteret i Middelfart - forhaver, parkering og klimatilpasning

Kongebrokvarteret ligger i udkanten af den gamle bykerne af Middelfart og er et klassisk dansk villakvarter med smukke huse, der primært er opført som individuelle familieboliger i 1920'erne og 1930'erne.

Mange forhaver i kvarteret ændres i disse år til p-pladser, hvilket ændrer både bebyggelse og gadebillede.

Kvarteret døjer imidlertid også med oversvømmelser, og kommunen er i gang med en storstilet klimatilpasningsplan, hvor beboerne kan nytænke og afprøve løsninger, der også medtænker kulturelle værdier i byrummet.

Haveselskabet arbejder her med et demonstrations- og forsøgsprojekt, der inddrager haver og fællesarealer i en samlet plan, hvor regnvandet søges håndteret lokalt. Projektet omfatter også vejledning til, hvordan man kan indrette sin forhave.

Forhaver i Berlin

Modernismens gennembrud i Tyskland er et godt eksempel på, hvordan forhaver kan spille en stor rolle i boligmiljøet og i bybilledet som helhed.

Efter 1. verdenskrig og især fra midten af 20'erne opførtes en række markante byggerier i de tyske byer, hvoraf de mest kendte ligger i og omkring hovedstaden Berlin.

Arkitekter som Bruno Taut, Walther Gropius og Mies van der Rohe var foregangsmænd bag boligkvarterer som Onkel Toms Hütte, Siemensstadt og Hufeisen. De er alle store byggerier bestemt for arbejderklassen og den voksende middeklasse.

Bebyggelserne er opført med rigelige arealudlæg og giver dermed mulighed for store parklignende friarealer, men også haver til stuelejligheder eller til de enkelte opgange. Alle boligblokke har forhaver, hvilket giver gaderne og kvarteret et elegant, grønt præg.

Forhaverne er ofte tilplantet efter en vis systematik med træer og hække, der tilføjer et arkitektonisk element til gademiljøet (øverst).

Forhave og indgangsparti er ofte nøje afstemt i form, farve og materialer (midt).

Forhaverne i bydelen Hufeisen er alle omgivet af klippede hække og bruges trods deres sirlige udseende som opholdsareal (nederst).

De store grønne arealer indbød også arkitekterne til at afprøve nye ideer til udformning af boligmiljøet. Nogle friarealer blev anlagt som åbne parker med store træer eller som lunde med spredte træer på de store græsarealer. Forarealerne blev tilplantet med forskellige stauder og buske og fik et stærkt og nærmest vildtvoksende naturpræg.

Den dag i dag er det stadigvæk nogle af de bedste boligbyggerier, der kan fremvises. Der er både tale om meget enkle, men også meget dristige løsninger, der står i kontrast til senere tiders mere kompakte og komplicerede friarealplaner.

Op til 100-årsjubilæet for starten på den periode, der i Tyskland kom til at hedde Bauhaus-stilen, er mange af disse byggerier sat i stand og absolut et besøg værd.

Beskæftiger man sig med boligbyggeri i bred forstand, vil man overraskes over den kvalitet, der blev skabt for næsten 100 år siden, og som godt kunne give inspiration til en højere kvalitet i boligmiljøet i Danmark - også når det gælder forhaver.

Forhaverne i Toms Hütte indgår naturligt i det skovprægede miljø (øverst).

Hele indgangspartiet mellem blokkene præges af store træer med skovagtig bevoksning og underplantning af buske og robuste stauder (nederst).

4. Forhavens elementer og indretning

Kapitel 4 omhandler forhavens indretning og elementer, der omfatter belægning, planter, hegn og andet udstyr.

Stil og smag berøres også, hvor store forskelle afspejler sig i den nutidige indretning af forhaver.

Ingen kan påberåbe sig at have den korrekte gode smag. Når man alligevel er nødt til at tage emnet op i forbindelse med forhaver, er det, fordi det hænger sammen med både historie, kulturarv og tradition.

Det leder også til nogle overvejelser omkring drift og vedligeholdelse.

Endelig beskæftiger vi os også med et vigtigt og aktuelt tema, nemlig forhavens betydning for byens bæredygtighed, f.eks. i form af nedsvinningsmuligheder for regnvand og hjemsted for dyreliv.

Det gør også haver og forhaver til et vigtigt element i kommunernes klimatilpasningsplaner.

Selv en lille forhave kan forstærke det grønne element i gadebilledet. Begrønning af facader og gavle giver frodighed og skaber gode forhold for fuglelivet i den lille have i Kartoffelrækkerne København (øverst).

De fleste af de gamle arbejderboliger i Fredericia er indrettet med meget frodige forhaver (nederst).

Man kan se en ny tendens i forhavernes indretning i disse år. Når drømmen om eget hus med have går i opfyldelse, kan det være svært at afse tid til at passe haven, og arbejdet bliver hurtigt en prioritering blandt livets øvrige opgaver. Mange ældre har mere tid til haven - og måske mere erfaring - hvor yngre børnefamilier har mindre tid.

Det er en af grundene til, at haver, som egentlig er tænkt som værende ens, kommer til at se meget forskellige ud.

Forskellige perioder har også forskellige stilarter, således ændrer havestilen sig også. 60'ernes haver var præget af eksotiske og stedsegrønne planter, betonfliser og knækflisemure. I nyere tid er der forskellige tendenser, hvor nogle haveejere interesserer sig for plantevariation, blomster og frodighed, mens andre nedlægger forhaven og befæster den med sten eller fliser. En slags stilforvirring, der præger mange af vores villakvarterer, og som også påvirker vores kulturarv og byrum.

Der er imidlertid også forskelle i interesse for havens udseende, planter og formgivning generelt. Nogle går op i at eksperimentere selv, andre søger inspiration fra fagbøger og -tidsskrifter, hvor havestof nok er et af de mest populære emner.

En del giver op og søger viden hos en havearkitekt, som udarbejder en samlet plan for haven, og det er for mange en god investering.

En frodig forhave, der vidner om, at ejeren både har sans for plantesammensætning og for at afstemme husets arkitektur med en smuk forhave (nederst).

Foran byggeforeningshuset er der indrettet to meget forskellige forhave, den ene monoton og statisk, den anden grøn og frodig (øverst). En nedlagt forhave, omdannet til 'skærvehave' - et fænomen, som breder sig i mange byer (nederst).

Forhavens rammer

Havens rammer afgrænser haven, giver ugenerthed og afstand til forbipasserende, beskytter vækster imod klimaet og markerer en grænse mod anden grund.

Rammen kan bestå af klippede og uklippede hække, hegn, støttemure og stakitter.

Hækken er det foretrukne element, fordi den er billig, giver læ samt er grøn og levende.

Støttemure er en anden markering, der har rødder langt tilbage i tiden. Tidligere tiders kampestens- og sandstensmure er nu afløst af knækfliser og andre betonprodukter. Støttemurene er både dyre og kræver kyndigt håndværksarbejde, og den gode kvalitet er dermed i de senere år forsvundet.

Hegn og stakitter giver det klassiske billede på en forhave, og de findes mange steder i smukke udgaver. De kan give samlende karakter til en bebyggelse, fordi de effektivt indrammer forhavens forskellige elementer og varierede beplantning.

Det lille stakit omkring forhaverne i Hanebred (Kbh.) samler de små forhavers brogede liv (øverst).

Det klassiske hvide stakit, som er et krav i mange boligforeninger (midt tv.). En robust mur med en rønnehæk danner en ramme om forhaven (midt th.).

Bøgehækken indrammer smukt, skærmer mod indblik og samler havens forskellige elementer som affald, cykler mv. effektivt (nederst tv.). Den lave buksbombhæk bag en hævet kantsten indrammer haven sirligt, men smukt (nederst th.).

Forhavens belægning

Belægningen er havens gulv, der skal have sammenhæng med husets øvrige arkitektur og binde forhavens elementer sammen til en æstetisk helhed. Desuden skal den være praktisk og holdbar samt let at vedligeholde.

Der er et utal af forskellige produkter, materialer og kvaliteter på markedet, og den enkelte haveejer må gøre op med sig selv, hvilket kvalitetsniveau der ønskes.

Fliser og brolægning er professionelt arbejde, der udføres af faglærte brolæggere, hvilket gør denne løsning relativ dyr. Derfor vælger mange en nemmere og billigere løsning med f.eks. perlesten eller skærver, man kan købe i byggemarkeder og selv sprede ud i forhave og indkørsel.

Udenlandske materialer erstatter i stigende grad danske materialer. En del af kulturarven går dermed let tabt, for danske sø- og bakkematerialer som f.eks. perlesten, leret grus og slotsgrus passer langt bedre til danske huse, hvis man ønsker en billig løsning.

En smuk belægning af chaussesten, udført som gang- og kørestriber i græsset (øverst).

4 forskellige smukke belægninger, der står godt til dansk byggestil: Perlegrus, græsarmering, en klinkebelagt indkørsel og en elegant markstensbelægning med gangfliser. Disse kan være alternativer til store flise- eller skærvearealer (nederst).

Forhavens beplantning

Variation, farvesammensætning, pasning, økologisk sammenhæng og arkitektoniske virkemidler er temaer, som forhavens beplantning bidrager med på en god og økonomisk overkommelig måde.

Beplantningen er dermed det element, der giver den største variation og de fleste muligheder. Så mange, at det ofte kræver et stort overblik, når man skal sammensætte planter efter farve, årstidsvariation, hårdforhed mv.

Nogle forstår sig på planter, andre ikke. Når forhaven skal tilplantes, kan det være fornuftigt at konsultere en professionel gartner eller havearkitekt, der kan sammensætte de planter, der passer til både huset, økonomien, personligheden og kræfterne.

Hækken og de små træer skærmer for indsyn, men beboerne kan stadig følge med i livet på gaden (øverst).

Slyngplanterne markerer indgangen (midt).

Stokroser og slyngroser giver med få midler en uforglemmelig kvalitet og enestående frodighed i forhaven (nederst).

Her skal nøje overvejes, hvor meget man vil bruge på haven, om jorden skal dækkes af planter, samt hvilket plejeniveau man kan overkomme.

Også her må understreges, at forhaven er en vigtig del af vores kulturarv. Forhaven er ikke blot et visitkort for det enkelte hus, den er også en del af en helhed og dermed en vigtig bestanddel af byens og gadens fælles miljø.

Netop planterne giver på samme tid mulighed for at udtrykke en personlighed men også et fælleskab i forhaverne, hvis der f. eks. bruges nogle gennemgående arter til hække og træer.

Om planter og plantevalg

Planterne er det vigtigste og billigste element i forhaven, og billederne her på siden viser med al tydelighed, at et godt kendskab til planternes størrelse, farver og blomstringstid kan give gode resultater.

Hvis man vil undgå, at bedet vokser til i ukrudt, skal man bruge robuste, bunddækkende og tæppedannende planter som f.eks. pileurt, guldjordbær, astilbe og vinca. De breder sig og danner et tæppe, der kan udkonkurrere det meste ukrudt. I bunddækket kan sættes større stauder, løg, buske og træer. Er der ikke plads til store træer, kan man bruge små træer som paradisæble, rød løn eller stjernemagnolie.

Haven bliver trods dette aldrig helt vedligeholdelsesfri, men til gengæld bliver den mange gange smukkere end en have uden planter.

To meget gennemførte bede, der dækker jorden med planter. Plantesammensætningen er både elegant, varieret og frodig, og alligevel er pasningen af bedene begrænset, fordi jorden dækkes.

Forhavens møblering

Forhaverne indrettes ofte til flere forskellige formål. Der har tidligere i rapporten været eksempler på, at forhaven også er et brugsareal, der rummer en del møblering som cykelstativer, affaldscontainere, postkasser, møbler samt større bygningsværker som skure, garager og carporte. Forskellige behov kræver forskellig indretning, men der mangler ofte en grundlæggende, fælles holdning til kvalitetsniveau og brug af materialer.

Hvis den er i samspil med både hus, have og omgivende miljø kan forhaven udgøre en smuk helhed.

Carport og garage er et dominerende og dermed vigtigt element. Ofte er disse bygningsværker ikke tænkt ind i husets arkitektur fra starten, fordi huset er opført før bilen spillede en større rolle.

Carporte og garager skal passe til husets arkitektur. To forhaver, hvor carport og hus er i meget forskellig stil og derfor dominerer en ellers smuk bebyggelse (øverst og midt).

Johannevej ved Odense havn, hvor de fine huse har fået opført nye garager i mellemrummet mellem husene, så forhaverne er ubrudte og grønne (nederst).

Carporte og garager kan have forskellig udformning og kvalitet, og bedst er det, at de ligger tilbagetrukket i facaden eller opføres i en stil, der passer til husets arkitektur, hvilket kan reguleres i vedtægter og lokalplaner. Men ofte ser man billige eller dårlige løsninger bygget klods op ad smukke gamle huse.

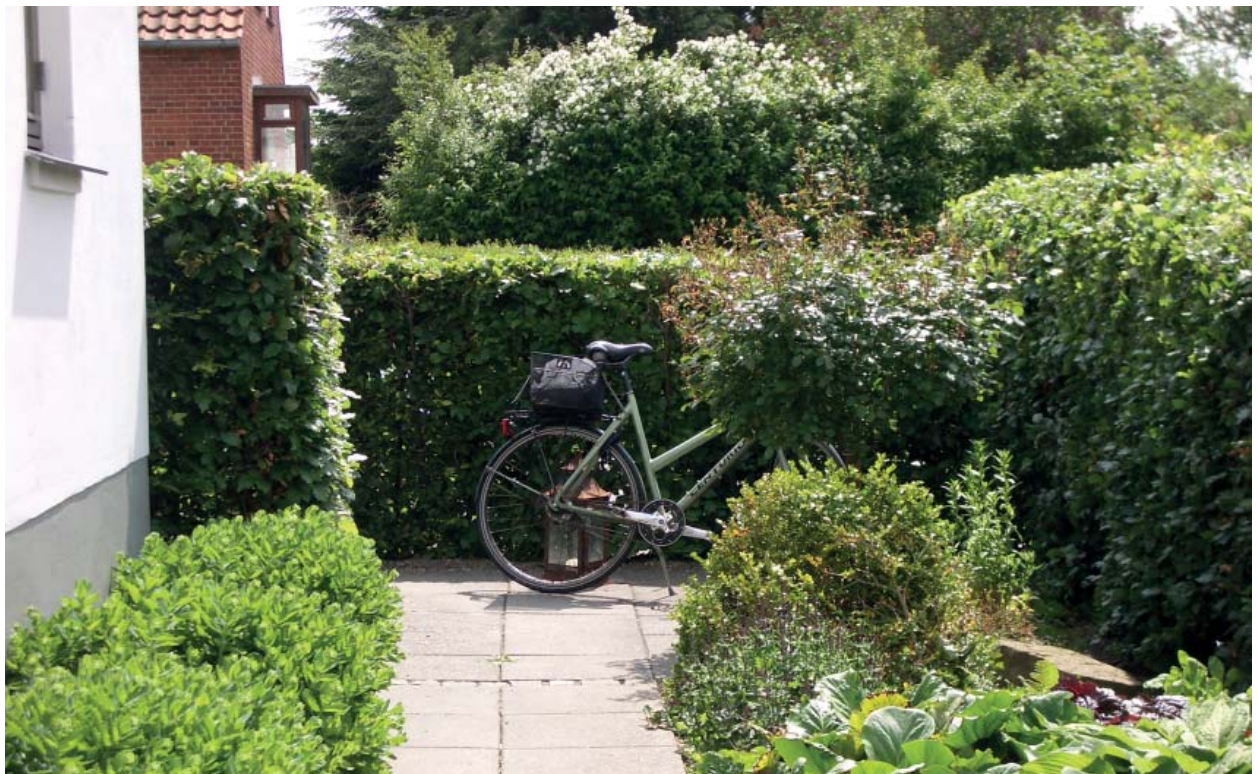
Det er vigtigt, at der planlægges ud fra disse funktioner og formål. Mange forhaver tager imidlertid ikke højde for, hvor meget de skal rumme, og lidt større harmoni i den enkelte have og mellem haverne indbyrdes kunne ofte være ønskeligt.

En anden problematik er de servicefunktioner, som forhaveren skal rumme: Cykelparkering, affaldscontainere, postkasser mv. Cyklerne skal have et stativ, og containere pynter ikke på et hus, hvis de står i vejkanthen eller op ad facaden uden indramning.

Postkasserne er et nyt møbel i forhaveren efter kravet i den nye postlov, og de er blevet et iøjnefaldende element, fordi de enkelte husejere ofte vælger meget forskellige postkasser.

Affaldscontainere bør placeres op ad bygningen, bag en hæk eller bag en skærm og ikke blottes mod fortov eller stå tilfældigt (øverst og midt).

Cyklen har sit stativ inde i forhaveren, omgivet af bøgehækken (nederst).

Forhavens vedligeholdelse

En forhave kræver regelmæssig vedligeholdelse, og er den tilplantet, vil den se sjusket ud eller gro til, hvis man ikke passer den regelmæssigt.

Nogle falder derfor for de lettere løsninger, de såkaldte 'vedligeholdelsesfrie' haver. Særlig i provinsbyernes villakvarterer er 'skærvehaver' ved at vinde frem.

Forsynet med ukrudtsdug og skærver påstås de at være vedligeholdelsesfrie. En sådan have findes ikke, og om få år vil ukrudtet igen så sig selv, og vedligeholdelsen vender dermed tilbage.

Ønsker man en næsten vedligeholdelsesfri og samtidig smuk forhave, skal man bruge gedigne belægninger som f.eks. granitsten og klinker i farver, der passer til huset, eller sørge for at dække jorden med bunddækkeplanter.

To eksempler på haver, der har forskelligt udseende og forskelligt vedligeholdelsesniveau. Skærvehaven er totalt gold, mens naboen ved siden af sørger for at passe sin forhave med grønne buske (øverst og midt).

En have, hvor skærver i et hævet bed og 2 hængetræer nok ikke kræver meget vedligeholdelse, men som heller ikke forskønner hus eller omgivelser (nederst).

Der er stor forskel på, hvor meget tid folk bruger på vedligeholdelsen. Nogle har faste, ugentlige rutiner og bruger havearbejdet som et påskud til at få en snak med naboen. Andre bruger det som afstressning efter en stillesiddende eller hektisk arbejdsuge.

Andre igen ser det som noget, der blot skal gøres, og som giver dårlig samvittighed, hvis det ikke bliver gjort.

Under alle omstændigheder er der tale om en vis selvjustits i kvarteret som helhed og blandt naboerne indbyrdes. Har man selv en høj vedligeholdelsesstandard, vil naboens forsømte forhave være en torn i øjet på de fleste.

Denne gensidige påvirkning og respekt er i høj grad med til at forme og vedligeholde en gades eller et kvarters standard.

Om forhavens vedligeholdelse

Det kan være overraskende, hvor meget tid man bruger på pleje af forhaven. Der er nogle nemme smutveje som f.eks. de tætte bunddækkeplanter, som kvæler en del af ukrudtet. Men hækken skal også klippes, stakittet skal males, der skal ryddes op og fjernes affald.

Nøglen til al effektiv vedligeholdelse er planlægning, tid, rutine og viden samt lyst til at eksperimentere:

- Læg en plan for, hvad der skal gøres på en sæson.
- Sæt den fornødne tid af til det.
- Indarbejd nogle rutiner med gentagelser.
- Lær noget om planter og brug fornuftige redskaber.

Damen i Klinkby ved Lemvig trodser vestenvinden og har bag det levende hegn fremelsket en smuk forhave. Pasningen af haven er en vigtig del af hendes liv (øverst).

Forhaven til huset i Skåne er måske en drøm for de fleste. Den kræver et højt plejeniveau, fordi buskene skal klippes ofte. Til gengæld er den et kunstværk (nederst).

Bæredygtighed i forhaven

I det følgende diskuteres nogle økologiske temaer som regnvand, biodiversitet og planter med udgangspunkt i forhavens rolle som led i en strategi for øget bæredygtighed samt øget klimasikring af vores byer.

Byens grønne elementer – træer, beplantninger, haver og græsarealer – har stor betydning for vores oplevelse af forskellige bydeles og boligområders kvalitet og særpræg. Beplantningen og de grønne områder er imidlertid også med til at "trække naturen ind" i byen, og i dag viser forskningsresultater, at de har stor betydning for menneskers fysiske og psykiske velbefindende. Samtidig er byens grønne elementer en vigtig klimaregulerende ressource, som skal indtænkes, når vi planlægger vores bydele.

De grønne elementer spiller en stor rolle i den lokale håndtering af regnvand. En begrænsning af befæstede arealer i haver og indkørsler tillader en større andel af regnvandet at nedrive lokalt, hvorved kloaksystemet belastes mindre ved store regnskyl.

Metoder til at opnå større klimasikring i haven er ofte enkle. Gennemsvellige belægninger tillader en stor del af regnvandet at nedrive. Her gennem en klinkebelægning med brede græsfuger (øverst).

Mange haveejere er begyndt at tænke i økologiske baner som her, hvor beboerne har indrettet en økologisk have med nedrivning af regnvand (midt).

Odenses villakvarterer er i reglen meget grønne, hvor fortov og forhaver udgør en grøn helhed (nederst).

Regnvandshåndtering i forhaven

Lokal regnvandshåndtering har fået en fremtrædende rolle især efter de store regnskyl, vi har været udsat for de senere år. Og det forudsiges, at der kommer flere voldsomme regnskyl i fremtiden.

Klimatilpasning er derfor blevet et vigtigt tema i kommunernes planlægning, hvor man tilskynder husejere til at nedsive så meget som muligt af det regnvand, der falder på egen grund.

Illustrationen til højre viser de 5 blå principper for regnvandshåndtering, og selv i en lille forhave kan de anvendes. Der kan være faskiner, permeable belægninger som f.eks grus og fliser med huller, opsamling af regnvand og fremfor alt grønt.

Der kan desuden etableres regnbede med særlig beplantning, der kan tåle både fugtighed og tørke. Det er typisk robuste planter fra grøftekanter og tørre engområder, der kan klare sig her.

Forhaven spiller dermed også en klar rolle i denne strategi af mange grunde, fordi der her ofte er store belagte arealer, som kan omlægges og bruges til nedsivning af regnvand.

De 5 blå løsninger for haveejere, der bør overvejes i enhver have og forhave (øverst).

Regnvandet kan ledes direkte ud i et regnbed, der beplantes med stauder passende til formålet. Alternativt kan regnvandet ledes til en rende, hvorfra det nedsiver (midt og nederst).

Grønne gader og fortove

Fortove og veje i Danmark er sjældent så grønne som i udlandet. Hvor nabolande som Tyskland og Sverige både planter og værner om deres træer, så er vejtræer i Danmark mindre populære.

Dette skyldes kulturelle forskelle, hvor vi i Danmark dyrker lyset og solen, mens man i andre lande nyder skyggen.

Det samme gør sig gældende med sammensmeltningen af forhave og vej. I Nordamerika er der en lang tradition for, at forhaverne er åbne, og de smelter i reglen sammen med fortov og vejtræer til en grøn helhed.

Denne indretning af forhaver og veje til et samlet grønt miljø er sjældent forekommende i Danmark, men ses dog i nogle kvarterer. Det er som regel resultatet af en konsekvent holdning i en kommune og en vision hos den arkitekt, der har planlagt bebyggelsen.

Forhave og fotov integreret i det åbne miljø, der som regel udgør et meget typisk vejforløb i Seattle i USA.

En gade i San Fransisco. Især vestkysten er hjemsted for mange økologiske bevægelser, bl.a. 'green streets movement', som med et lille kommunalt tilskud omformer fortove med træer og grønne bede.

Forhaven som en del af byens natur

Forhaven synes uendelig lille i forhold til de problemer, som byen og verden står overfor. Ikke desto mindre er der tale om folks egen verden, og den betyder noget for dem. Det, der gør selv en lille forskel, giver også mening.

Det er måske de færreste, der indtænker forhaven i dette større perspektiv, men det er klart, at hvis en villavej, en grundejerforening eller en boligforening går sammen om at udvikle en grøn strategi for deres ejendomme, vil det også have en tilsvarende større betydning.

Enhver bevægelse vil altid have ildsjæle og spydspidser, som starter individuelle eksperimenter, og dem vil der også være i en forhavesammenhæng.

En bevidst anvendelse af de grønne elementer vil således medvirke til både at give os gode visuelle og sanselige oplevelser i nærområdet og tilføre vores byer og bydele miljøfordele set ud fra ressourcemæssige betragtninger, hensyn til dyre- og planteliv samt regnvandshåndtering.

Forhaven kan ved sin grænsezone mellem det offentlige og private i kraft af signalværdien få en betydning, der rækker langt ud over dens størrelse som haverum.

Forhave, fortov og vej er en del af bynaturen i Portland

Bæredygtighed, biodiversitet og byøkologi

Bæredygtighed, biodiversitet, byøkologi og habitater mv. er ord, der igennem de sidste 20 år er blevet anvendt om vores byer og vores måder at indrette dem, bruge dem og forvalte dem på.

Byøkologi:

Byøkologi angår god husholdning i måden, vi bygger og bruger vores byer på. Begrebet byøkologi blev introduceret i begyndelsen af 80'erne.

Som det fremgår af definitionen er stedet og dets beboere i centrum for den byøkologiske indsats. Hensigten med en byøkologisk miljøindsats er, at det pågældende by- eller boligområdes samlede miljøtilstand til stadighed forbedres, uden at det går ud over miljø-, natur- og ressourcehensyn.

Ca. 85% af befolkningen i Danmark bor i byer og bymæssig bebyggelse, og det er her de fleste ressourcer bliver brugt. Der er derfor et stort behov for byøkologiske løsninger, hvis vi ønsker at gøre verdens byer bæredygtige.

Bæredygtig udvikling:

Bæredygtig udvikling indebærer at tage ansvaret for resultaterne af det, vi gør nu og her, men som har konsekvenser for andre til en anden tid og/eller på et andet sted. Resultaterne af vores handlinger vil uundgåeligt ramme andre på et senere tidspunkt et eller andet sted og dermed have indflydelse på andre menneskers livsmuligheder. Bæredygtig udvikling handler også om at skabe betingelser for det gode liv for os alle.

Biodiversitet:

Biodiversitet, (af bio- og lat. diversitas 'forskelligartet-hed'), biologisk diversitet, mangfoldigheden af levende organismer. Biodiversitet kan beskrives på flere niveauer som fx genetisk diversitet eller som diversiteten af biologiske samfund eller økosystemer, men oftest bruges begrebet synonymt med artsdiversitet, dvs. antallet af arter inden for et nærmere afgrænset område.

Begrebet er aktuelt pga. en voksende bevidsthed om "biodiversitetskrisen", dvs. nedgangen i artsrigdommen som følge af tilvæksten i verdensbefolkningen og dennes krav på rum og resurser. Det har udmøntet sig i flere internationale konventioner om bevarelse og bæredygtig udnyttelse af biologisk diversitet.

Habitat:

Ordet betyder hjemsted eller livsgrundlag for en art eller en gruppe af arter. Vi bruger også udtrykket biotop, som beskriver livsgrundlaget for organismer.

Alle udtryk bruges efterhånden indenfor byplanlægning i stor og lille skala, og mange haveejere går op i, hvilken rolle deres have spiller i en større miljømæssig sammenhæng. Derfor er også en lille forhave en vigtig brik i denne opfattelse af og etablering levevilkår for både planter og dyr i byen.

5. Eksempler

I det følgende kapitel præsenteres nogle nærstudier af områdeeksempler, som er inddelt i tre grupper:

Gruppe 1: Boligforeninger og boligselskaber - bebyggelser med regler for forhavens udformning

Mange boligselskaber, boligforeninger og grund-ejerforeninger har retningslinier og vedtægter for, hvordan beboerne må indrette og renovere huse, haver og fællesarealer. På den måde fastholdes bebyggelsens arkitektoniske idé og den kulturarv, den knytter sig til.

Forarealer og forhaver reguleres også, og ofte på en ret detaljeret måde. Der er derfor ingen tvivl om, at de områder, der har de smukkeste forarealer, også er dem, der er bedst til at regulere dem, og som har den største opbakning blandt beboerne.

Vi har udvalgt 2 forskellige bebyggelser, der begge på meget forskellig måde regulerer forhaverne i deres vedtægter.

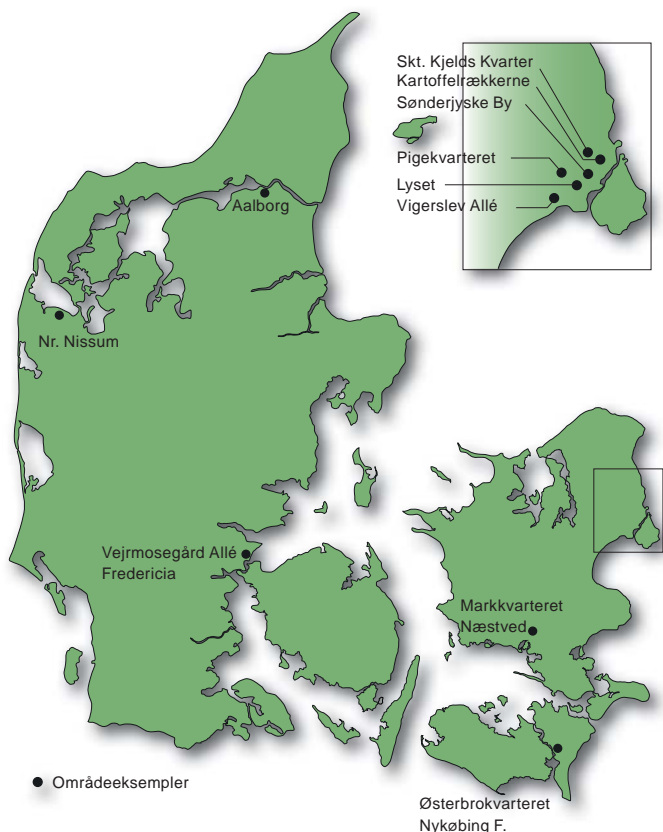
Gruppe 2: Lokalplanens muligheder i relation til forhaver

Lokalplaner er kommunernes eneste lovgivningsmæssige redskab til regulering af vores byer. Derfor er lokalplanernes konkrete retningslinier vigtige for både arkitekturen og det grønne, herunder også forhaverne.

Lige så vigtigt er det, hvordan kommunerne og ejerne følger op på lokalplanernes krav.

Lokalplanerne kan bruges både overfor nybyggeri, men også når der er ønsker om at fastholde eksisterende byggeri og den kulturarv, der knytter sig til det.

I afsnittet ser vi forskellige eksempler på, hvordan nogle kommuner bruger lokalplanen til at regulere vejbillerede, forhaver eller begge dele, og hvad resultatet, konsekvenserne og problemerne kan blive.

Gruppe 1: Boligforeninger og boligselskaber - bebyggelser med regler for forhavens udformning

1.1 Den Sønderjyske By, Frb.

1.2 Lyset, Valby

Gruppe 3: Byfornyelse og områdefornyelse - bedre bymiljøer, bla. ved at forskønne forhaverne

Kommunernes redskab til at forbedre bykvarterer er områdefornyelsen, der sigter mod en bred opgradering af et veldefineret kvarter. Områdefornyelse er beskrevet i lov om byfornyelse og udvikling af byer.

Kommuner kan søge om støtte til gennemførelse af områdefornyelse i nedslidte byområder i større og mindre byer og nyere boligområder med store sociale problemer.

Støtten kan ikke anvendes til renovering af private forhaver. Ved fornyelse af gader, veje og fortove kan forhaver indgå, hvis der er offentlig adgang, og hvis forhaven er en naturlig del af gaderummet. Støtten kan også anvendes til at inddrage og vejlede beboere, boligforeninger og bygningsejere i forskellige processer, der vedrører områdefornyelsen, f.eks. med fokus på forhaver.

En forudsætning for støtten er, at interessenterne i området inddrages i planlægning og gennemførelse af indsatsen. Ved at inddrage de private kompetencer og midler tidligt i processen kan der ske en ansvarliggørelse af de berørte borgere, virksomheder og organisationer. Dette sikrer en fortsat udvikling i området, også efter at de offentlige investeringer ophører.

I afsnittet ser vi på nogle meget forskellige eksempler, der inddrager forhaverne på forskellige vis.

Gruppe 2: Lokalplanens muligheder i relation til forhaver

Gruppe 3: Byfornyelse og områdefornyelse - bedre bymiljøer, bla. ved at forskønne forhaverne

2.1 Kartoffelrækkerne, Kbh.

2.2 Vigerslev Allé, Valby

2.3 Vejrmosegård Allé, Fredericia

3.1 Østerbrokvar., Nykøbing F.

3.2 Nr. Nissum

2.4 Markkvarteret, Næstved

2.5 Aalborg

3.3 Pigekvarteret, Valby

3.4 Skt. Kjelds Kvarter, Kbh.

Eksempel 1.1: Den Sønderjyske By - et eksempel på bevaring af bebyggelsens ydre gennem vedtægter

Den Sønderjyske By er en unik bebyggelse på det ydre Frederiksberg opført i 1921. Ejendommene er i to etager, og der er haver knyttet til stuelejligheder samt store gårdrum.

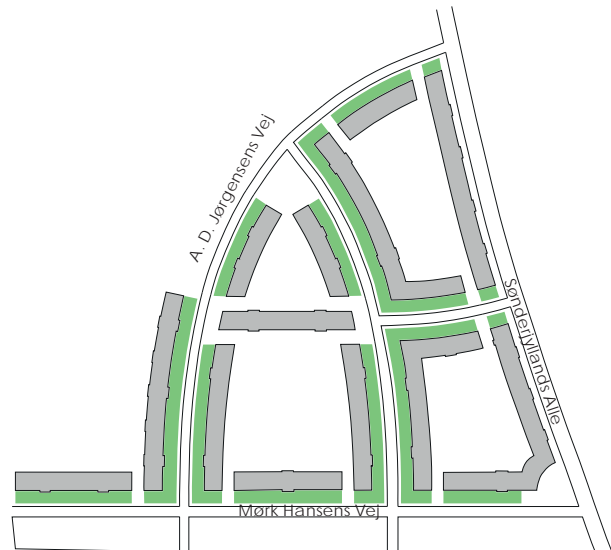
Arkitektonisk er bebyggelsen opført i nybarok, men den er også stærkt inspireret af de engelske havebyer.

Den Sønderjyske By hører under Frederiksberg Boligfond og administreres af Privatbo smba.

Bebyggelsens velbevarede arkitektur udgør sammen med gårde, haver og forhaver et enestående bymiljø. Forhaver og haver reguleres af vedtægter, der er nedfældet i et særligt 'Havereglement', hvor haverens drift og udseende reguleres i detaljer.

Bepantningen på fællesarealer plejes af gårdmænd, der sørger for beskæring, nyplantning, renholdelse mv. De private haver har beboerne selv ansvar for.

I reglementet kræves bl.a., at hækkene skal klippes 2 gange årligt og holdes fri for ukrudt og selvsæede træer. Uddrag af nogle punkter viser, hvor skrappe

Den Sønderjyske By er udlagt som rummelige karreer med inspiration fra de engelske havebyer. Det giver store fællesarealer. Forhaverne er et væsentligt element for de brede gadeforløb.

Den Sønderjyske Bys friarealer drives som fællesarealer, fordi de hører under en boligforening. Beboerne har således begrænsede muligheder for at ændre forholdene, hvilket uden tvivl er med til at bevare den enestående kulturarv.

reglerne kan være i boligforeningen:

13. Hvis man har græsplæne skal ukrudt holdes nede, så det ikke spreder sig til andre haver.

14. Hjørnetræer ved indgangspartierne, holdes og beskæres af ejendomskontoret.

15. Haven er beregnet til prydhave og haven må ikke anvendes som nyttehave. Haven må kun vandes med vandkande.

Ud over at holde på de arkitektoniske værdier skal reglerne også tilfredsstille vidt forskellige værdier hos forskellige lejere, hvilket kan være noget af en udfordring. For hvis der sker overskridelse af reglementet, skal der jo være konsekvenser.

Ved problemer eller tvivlsspørgsmål i haven er der nedsat et udvalg, bestående af en beboerrepræsentant, et fondsbestyrelsesmedlem og en person fra administrationen, til at løse disse problemer. Da der er en lejeaftale på haven, kan denne også opsiges, hvis reglerne ikke følges.

Bebyggelsen fremtræder i smuk stand og er et godt eksempel på, at man med enkle vedtægter og central styring kan regulere og fastholde en kulturarv.

Forhaverne giver de meget brede gadeforløb, der er karakteristiske for Den Sønderjyske By.

Selv om beplantningen kræves holdt i max. 2 m højde, er der dog heldigvis en del træer, der stikker op over denne højde, som her et par kirsebærtræer.

Eksempel 1.2: Grundejerforeningen Lyset i Valby - lokalplan, vedtægter og hjælp til selvhjælp i en enestående bebyggelse

Lyset er et boligområde med oprindelig arbejderboliger i Valby. Kvarteret er anlagt af Grundejerforeningen Lyset, der blev stiftet 24. september 1910 af sporvejsfunktionærer ved Københavns Sporveje.

Kvarteret består af 106 enkelthuse i nybarok opført 1912-14, og det er i dag enestående med sit velbevarede og veldrevne udtryk.

Hver ejendom har forhaver og baghaver, og der er indrettet fællesarealer til leg og ophold.

Forhaverne reguleres gennem lokalplanen, som foreskriver, at de ubebyggede arealer mellem vej og vejudlægningslinie skal anlægges og vedligeholdes som have. Lokalplanen foreskriver også, at der ikke må opføres udbygning på huset eller carporte/garager på arealet foran facadelinien. Forhaverne indhegnes med stakit efter angivet tegning, og stakitet skal males med hvid heldækkende maling.

De store krav til bebyggelsens ydre fremtræden, herunder forhaver, bakkes dog i rigt mål op af både bestyrelse og beboere. Bestyrelsen giver således retningslinier og gode råd til de husejere, der vil renovere deres hus eller have.

Selve indretning af forhaverne nævnes dog ikke, og nogle få har da også indrettet deres forhaver som vedligholdelsesfrie haver med overvejende grus eller skærver.

Generelt er de få regulerende midler dog effektive, og især sætter de hvide stakitter et meget samlende præg på den gamle, smukke bebyggelse.

Plantegning af Lyset i Valby.

Luftfoto af Lyset i Valby med de ensartede huse og forhaver, der reguleres gennem lokalplanen.

Den enestående arkitektur i Lyset reguleres i lokalplanen og i bebyggelsens vedtægter. Lokalplanen regulerer forhaverne og fastlægger meget detaljerede retningslinjer for de hvide stakitters form og farve.

Der er dog plads til variationer, idet en del haver har blandet stakit og hæk eller udelukkende afgrænses af hæk. Variationsmulighederne afspejles også i de forskellige farver på husfacaderne.

Eksempel 2.1: Kartoffelrækkerne - en klassiker med selvjustits

Bebyggelsen er en af de mest kendte boligforeninger i Danmark. Ikke uden grund forbinder mange den med det ideelle boligliv: Den menneskelige skala, det sociale liv, der udfolder sig på lege- og opholdsgaderne, de grønne og frodige haver med gode materialer og en velpasset beplantning.

Forhaverne reguleres imidlertid også i lokalplanen, hvori det hedder:

"I gaderne skal den del af vejarealet, der er anbragt som forhaver, opretholdes som have for den bagved liggende ejendom.

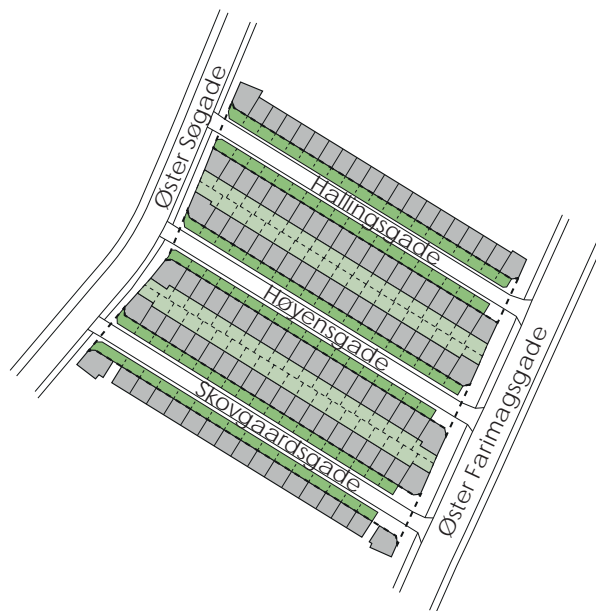
Forhaverne skal hegnes særskilt med et for kvarteret passende hegn efter magistratens nærmere godkendelse.

Friarealet skal anlægges som opholdsareal.

Træer skal bevares i videst muligt omfang."

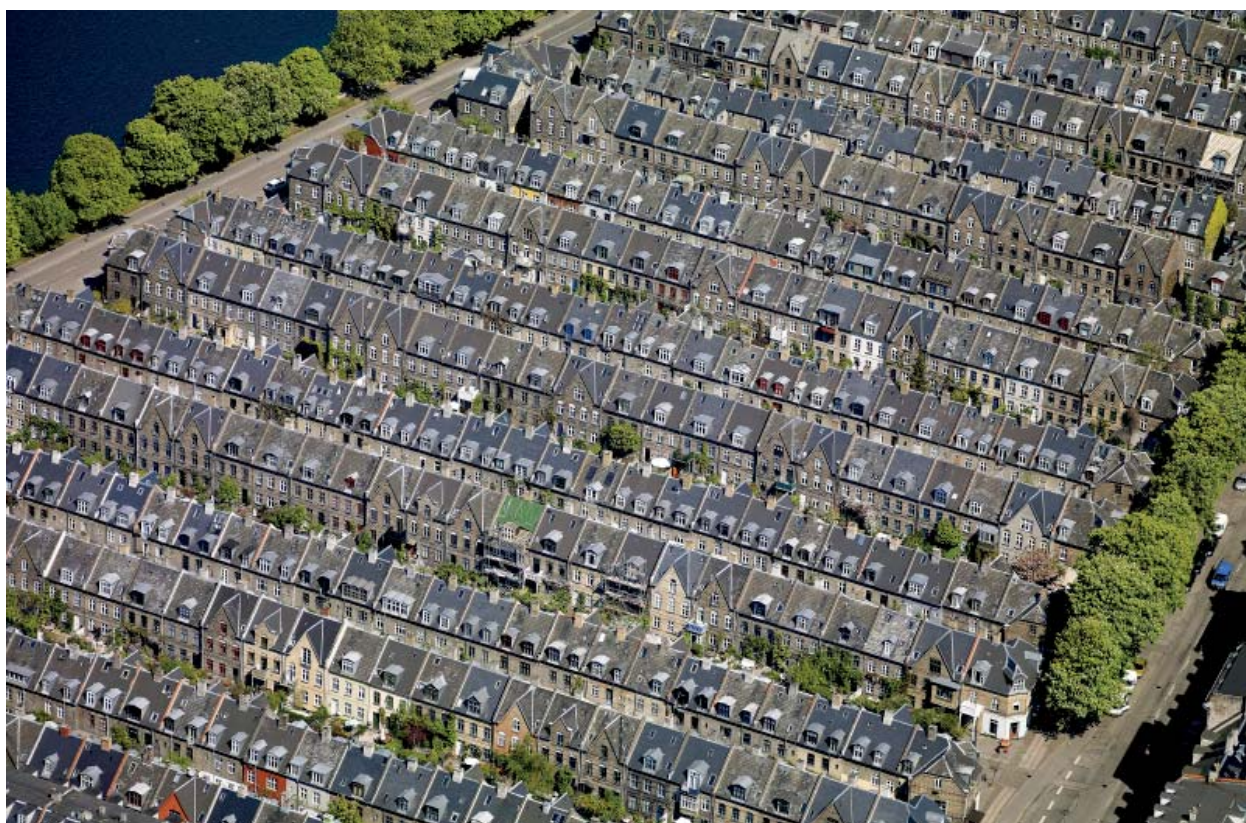
Det står endvidere i husejerforeningens vejledning til lokalplanen:

"Det er magtpåliggende for bestyrelsen, at forhaverne opretholdes som haver, ikke mindst da hele vejarealet incl. forhaverne er skødet til husejerforeningen."

Planudsnit af Kartoffelrækkerne.

Kartoffelrækkerne med forhaverne set oppefra.

Det er således bestyrelsen, der på papiret kan bestemme over haverne, og som kan blive gjort ansvarlig, hvis lokalplanen ikke overholdes.

Risikoen for, at Kartoffelrækkernes idyl bliver ødelagt, er dog begrænset.

Det er således utænkeligt, at de såkaldte 'skærvehaver', p-pladser eller andre tiltag, som i stigende grad præger mange andre bebyggelser, vil blive indrettet i Kartoffelrækkernes forhaver. Dertil er den selvjustits, der udøves blandt naboerne, alt for stor, og det sparsomme areal ønskes ofte anvendt til opholdsareal.

Folk passer på de værdier de har, også fordi de ved, at det bla. er den unikke stil, der holder huspriserne på et højt niveau.

Kartoffelrækkernes enestående miljø og arkitektur reguleres i lokalplanen og bebyggelsens vedtægter.

Kartoffelrækkernes forhaver er varierede, men udformningen styres af lokalplanen.

Eksempel 2.2: Vigerslev Allé i Valby - begrænsende lokalplan

Rækkehusene ved Vigerslev Allé er et mønstereksempel på god arkitektur. Egentlig er navnet Kærskiftet, men hønse- og fuglemotiverne på facaden har givet husene fra 1939 navnet 'Hønsehusene' i folkemunde. I 2006 blev der udarbejdet en ny lokalplan (lokalplan nr. 400 "Kærskiftevej"), der har givet mulighed for at opføre en førstesal på husene. Lokalplanen regulerer udover husenes udstrækning og arkitektur også fællesarealer.

Hønsehusene har en udmatrikuleret forhaver til hvert hus. Matriklen støder op til vejarealet, hvoraf et ca. 10 m bredt stykke er indrettet til rabat med vejtræer og fortov. Lokalplanen lægger imidlertid en vejudlægslinie (for evt. kommende sporvogn) helt inde langs med facaden, hvilket begrænser muligheden for at indrette brugbare og smukke forhaver.

I dag er arealudnyttelsen sådan, at forhaverne ikke benyttes, men henligger som et langt, tomt græs-bånd. Biler parkeres henkastet på det offentlige vejareal mellem vejtræerne. De kører således direkte ud på Vigerslev Allé, selv om lokalplanen udtrykkelig forbyder dette.

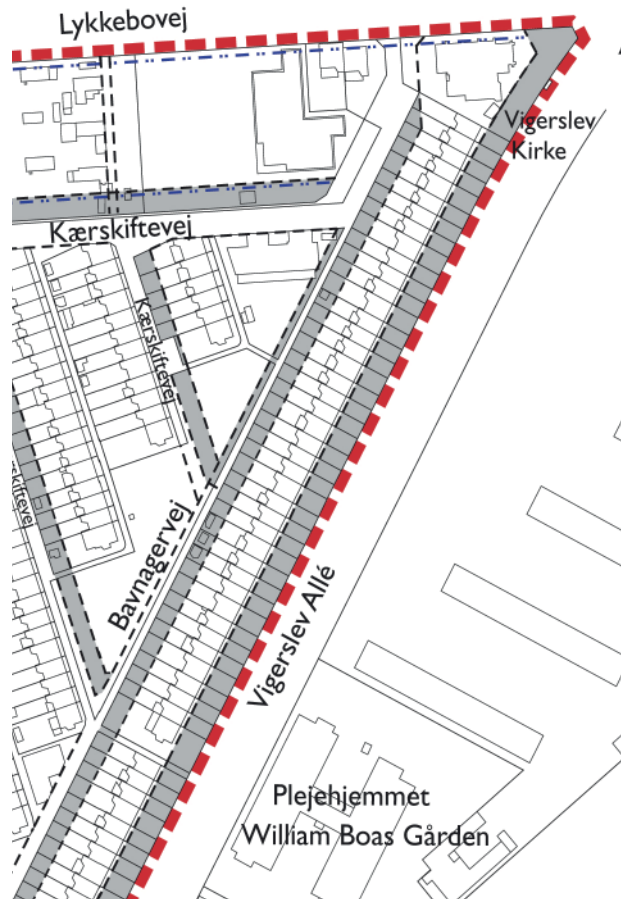
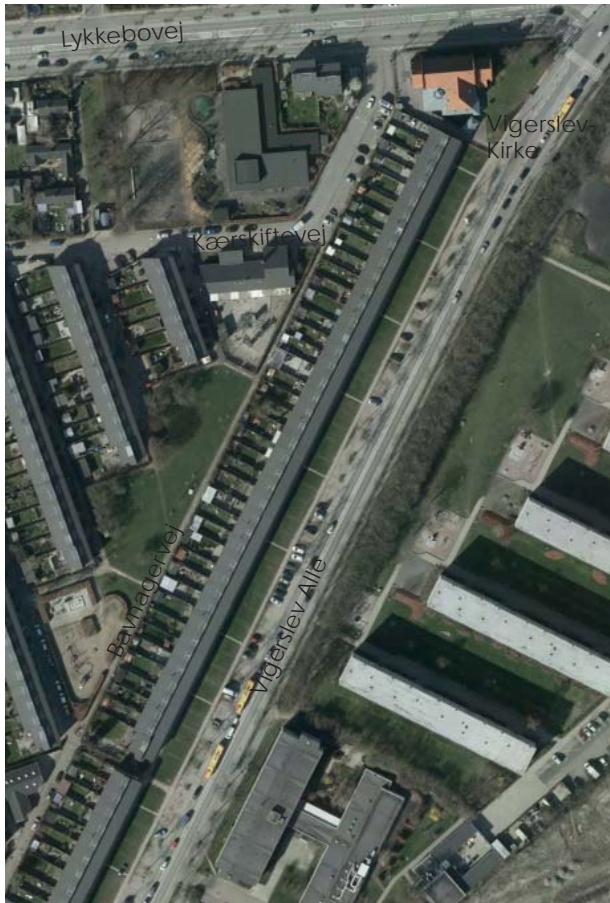
En langt bedre løsning ville være at indrette forhaverne i en mere samlende stil, hvor der tages højde for parkering, placering af affaldscontainere, cykler og grønne forarealer, der kan dæmme op for den trafikerede vej og forskønne både bebyggelse og vej.

Det store grønne areal foran "Hønsehusene" ligger ubrugt hen.

"Hønsehusene" er et fint byggeri, men begrænses af en lokalplan, der ikke giver de optimale forhold i relationen mellem offentligt og privat areal, herunder muligheden for at etablere smukke forhaver og parkering på den gule strækning langs Vigerslev Allé.

Luftfoto og bilaget fra lokalplanen, der trækker vejlinjen helt inde ved facaden og derved levner meget lidt plads til, at beboerne kan disponere over det store grønne areal langs med Vigerslev Allé. Her bør udarbejdes et lokalplantillæg, der giver mulighed for at indrette forhaver, parkering og beplantning (øverst).

Parkering, som den foregår ved "Hønsehusene" langs med Vigerslev Allé (nederst).

Eksempel 2.3: Vejrmosegårds Allé - et grønt bælte i en visionær plan

I udkanten af Fredericia, i bydelen Erritsø nær Lillebælt, ligger Vejrmosegårds Allé, der blev udstykket som parcelhusområde i 1968.

Det er et eksempel på en nyere bebyggelse, hvor den byplanmæssige idé var at skabe villaveje med frodige og åbne forhaver.

I planen for det eksklusive parcelhuskvarter udlagdes en del af vejudlægget som et græsbånd med vejtræer.

Desuden foreskriver deklARATIONEN (området er ikke omfattet af en lokalplan), at:

'samtlige parceller skal hegnes med levende hegn, som mod vejen skal slutte ved byggelinien, og at arealet mellem byggelinien og vejen skal udlægges i græs med enkelte buske og/eller trægrupper'.

Det medfører, at der i samme side som vejtræerne er udlagt et 5 meter bredt bælte i de private forhaver.

Planudsnit af bebyggelsen i Vejrmosegårds Allé (øverst).

Fortovet er trukket ind bag vejtræerne, og parcelernes græsplaner glider sammen med græsrabatterne langs vejen, dette giver området en mere åben karakter (nederst).

Dette bælte skal holdes åbent uden hække, busketter, anden skærmende beplantning og være græsklædt. Der må dog gerne være en skelbeplantning af træer. Græsribatten og det åbne forareal smelter sammen til et grønt miljø, der minder om forhaverne i amerikanske byer.

Området er nu blevet til et grønt parcelhusområde, som særlig er kendetegnet ved de grønne græsplæner langs med vejen.

Der er imidlertid nogle problemer med at overholde kravet om de åbne, græslædte forhaver. Nogle haveejere planter forskellige træer, buske eller hække, opsætter hegn eller plantestensmure, der skal skærme mod indsyn.

Det betyder, at den offentlige og den private græsribat, som skulle give området sin særlige identitet, ikke opfattes som gennemgående på hele strækningen.

Et samarbejde mellem grundejerforening og kommune og en stærkere styring fra disse parter side er nødvendig, hvis den grundlæggende ide skal opretholdes.

Græsribatten langs Vejrmosegård Allé med områdets karakteristiske vejtræer langs den ene side af vejen.

Hvis der ikke er plads til vejtræer i begge sider, er dette en god løsning, som giver træerne særdeles gode vækstforhold.

Eksempel 2.4: Markkvarteret i Næstved - bevarende lokalplan med begrænset beboerinddragelse

Markkvarterets historie går knap 150 år tilbage og er fra den tid, hvor jernbanen kom til byen. Det betød fremgang for byen, og der blev bygget mange nye boliger i Næstved til arbejdere og funktionærer, deriblandt i Markkvarteret. Byggeriet fortsatte til efter 2. verdenskrig, hvor kvarteret var fuldt udbygget. Den lange udbygningsperiode afspejler sig i arkitekturen, og kvarteret rummer i dag bygninger fra mange forskellige stilperioder: fra historicistisk stil over nyklassicisme og bedre byggeskik til mellem- og efterkrigstidens funkishuse. Det betyder, at kvarteret er enestående i Danmark.

Næstved Kommune har i år 2010 udarbejdet en lokalplan for området (Lokalplan 016 for en del af Markkvarteret), som gennemgår alle kvarterets huse og gaderum med angivelse af tidsperiode og stilart samt hvilken tilstand, huset befinder sig i.

Registrering foregår ved hjælp af den såkaldte SAVE-metode. SAVE er en sammenskrivning af 'Survey of Architectural Values in the Environment' (= Kortlægning af arkitektoniske værdier i miljøet). Værdisætningen af de enkelte huse er delvis baseret på udpegningen af bevaringsværdige bygninger i Næstved Kommuneatlas fra 1991.

Begge registreringer baseres på analyser af bygningsdetaljer med specifikke krav til udformning af bygningsdetaljer.

Markkvarteret rummer fine eksempler på dansk arkitektur og mange smukke forhaver.

Bearbejdning af forhaver og haver er ikke nær så detaljeret i lokalplanen. Der nævnes en byggelinie for nybyggeri på 5 m fra vejen samt, 'at hegn i skel og mod veje og stier skal udføres som fast hegn i 1 meters højde eller som levende hegn'.

Kvarteret har både gode og mindre gode eksempler på forhaver. I betragtning af, at vigtige stilperioner fra dansk arkitektur er repræsenteret i kvarteret, ville det have været en fordel, hvis man havde indtænkt det i lokalplanen, eller hvis det kunne reguleres på anden vis. Forhavens betydning for det samlede arkitektoniske udtryk, man tilstræber i lokalplanen, er jo nok så vigtig.

Det kan måske være vanskeligt at håndhæve så detaljerede krav, fordi det kræver en del mandskab og overvågning, men dog ikke mere end opsynet med bygningsdetaljer kræver. Et muligt scenarie ville være at regulere det i en byggetilladelse, der udstedes ved om- og tilbygninger.

Et større beboersamarbejde, inden lokalplanen blev vedtaget, kunne have medført større krav til udformning af lokalplanen. Dette kræver dog ressourcer hos forvaltningen.

Lokalplanen fokuserer på krav vedrørende hegn eller hæk i skel og mod vej. Forhaven berøres ikke hvilket betyder, at den kan indrettes som man vil.

Illustreret udsnit fra bilag i lokalplanen 016 for Markkvarteret, der inddeler de enkelte ejendomme i forskellige kategorier efter bevaringsværdighed. En sådan grundighed bør også omfatte forhaverne.

Eksempel 2.5: Lokalplanstrategi i Aalborg - en hjælp til borgerne om bevaring af arkitektoniske værdier i hus og have

Ålborg Kommune har erkendt, at borgerne ofte har behov for konkret vejledning om vedligeholdelse og ombygninger af deres ejendomme. Kommunen er derfor gået konsekvent til værks og har udarbejdet detaljerede stilblade for bygningsarkitekturen og er nu igang med en ny strategi for de grønne elementer.

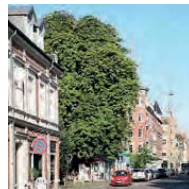
Stilbladene er udarbejdet for at skabe opmærksomhed om de forskellige arkitektoniske tidsperioder og betydningen af det grønne i byrummene.

Stilbladene fungerer som et supplement til lokalplanerne og kan benyttes både af kommunens egne folk og af borgere, der henvender sig angående opbygning og tilbygning af deres huse.

Stilbladene kommer senere til at omfatte forhaverne. Her ses et uddrag, der viser forskellige typer af forhaver fra forskellige stilperioder.

Den grundige gennemgang følges op af stilblade om

Stilblade De grønne Elementer

forskellige typer af beplantning og belægning, og der er desuden en vejledning om økologiske forhold i haven, bl.a. lokal håndtering af regnvand, på vej.

Det er et imponerende initiativ, Ålborg Kommune her har taget, og det er uden tvivl med til at skabe stor opmærksomhed om de kulturværdier, der ligger i byens og vejens arkitektur.

Det er samtidig en stor hjælp for de borgere, grund-

ejerforeninger og boligforeninger, der savner inspiration til indretning af forhaven.

Det kunne være inspiration for andre kommuner, der gerne vil sikre arkitektoniske helheder, hvor forhaven indgår som et vigtigt element.

Uddrag fra Ålborg Kommunes stilblade (modsatte side og nederst).

FORHAVER

Forhaverne til villaer, dobbelthuse og rækkehuse er boligvejenes facader. Udformningen af forhaverne er, sammen med husenes arkitektoniske stilarter, et kulturhistorisk udtryk.

De åbne forhaver (fra 1800-tallet) Villaerne, der oftest var placeret relativt tæt mod vejen, havde en imødekomende og åben forhave med fri indsigt. I skellet mod vejen var en lav hæk eller et lavt hvidmalet træstakit. I forhaverne var der blomstrende pryddplanter, græsplæner og enkelte træer. Denne type ses i købstæderne, ældre forstæder, større landsbyer og de tidligst anlagte villaområder.

Grønnegade i Vejgaard i starten af 1900-tallet - de lave hække og stakitter er de rolige rammer om de varierede åbne forhaver.

De lukkede forhaver (fra ca. 1920 - 1960) Haverne har en privat karakter. Skellet mod vejen er klart defineret med de høje hække. Haverne har en stor variation af blomstrende prydd- og frugttræer.

De høje hække giver gaderummet et ensartet frodigt præg, og de store træer i haverne har en markant effekt i gadebilledet. Typen er udbredt i byernes ældre villaområder.

Hækkene er gadens "facader" hvor de markante træer i haverne rejser sig op som landmarks i kvarteret.

Eksempel 3.1: Helhedsorienteret byfornyelse med indflydelse på forhaverne - Østerbrokvarteret i Nykøbing Falster.

Guldborgsund Kommune gennemførte i 2002-2007 en helhedsorienteret byfornyelse i et af Nykøbing Falsters større historiske boligkvarterer, Østerbrokvarteret.

Projektets titel var "Helhedsorienteret byfornyelse, som redskab for partnerskab og bypolitik – en velfærdsmodel på Østerbro".

Projektet omhandler en udvikling af Østerbrokvarteret, der før var et nedslidt boligområde, som kommunen ønskede at gøre mere attraktivt. Det kom i stand på grundlag af et initiativ fra borgerne i kvarteret med rødder i den såkaldte Østerbrogruppe fra 1994.

Der blev fra starten lagt stor vægt på kulturarv samt deltagelse af borgerne. Borgerne blev inddraget meget tidligt i processen, og de var meget aktive under forløbet. De gav bla. udtryk for, at bydelens historie skulle gøres mere synlig.

En projektstyregruppe blev sammensat af nøglepersoner fra kvarteret. Projektet gik ud på at skabe dialog med borgere og erhverv i kvarteret for at

fremme partnerskabet, højne kvarterets standard ved at udvikle gader og byrum samt skabe flere aktiviteter for især børn og unge.

Til inspiration har kommunen udarbejdet en vejledende lokalplan samt gennemført en oplysningskampagne om god renoveringskik.

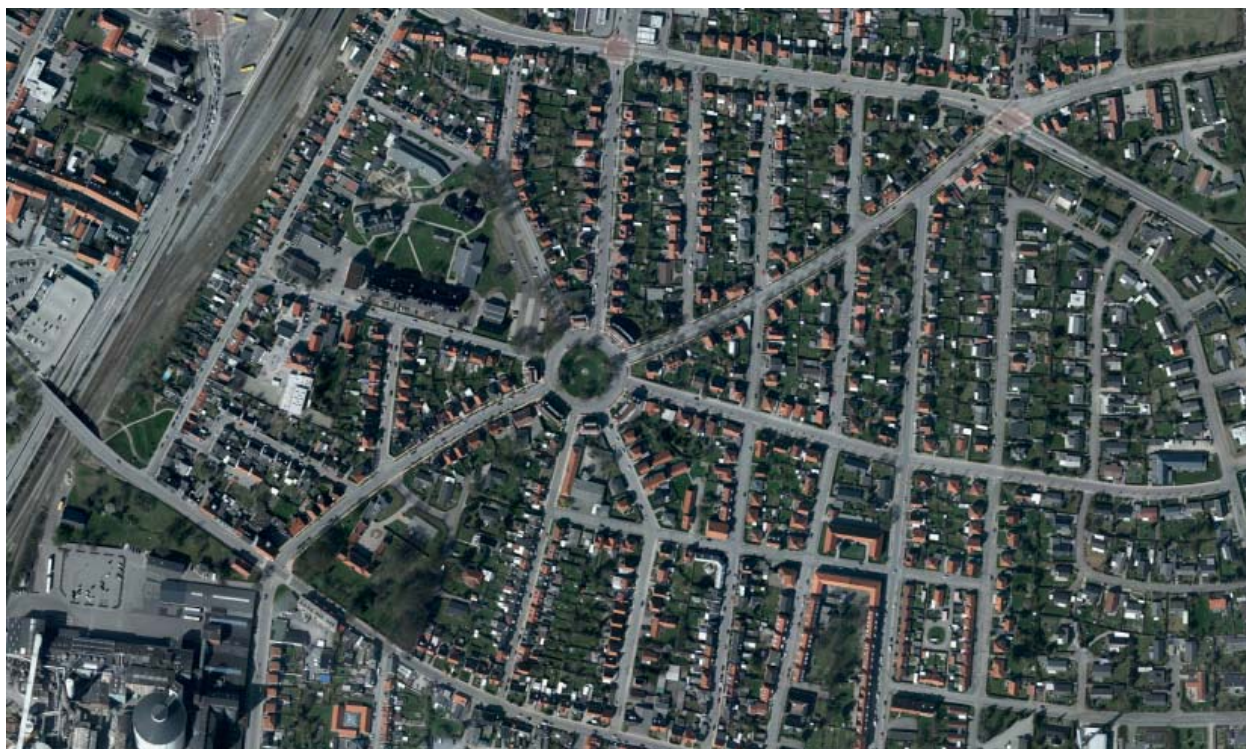
Resultatet af dette ret enestående initiativ fra Guldborgsund Kommunes side er i høj grad synligt i Østerbrokvarteret i dag.

Der er udført en lang række tiltag, der både vedrører husenes arkitektur, tilbygninger, gader og fælles friarealer samt ikke mindst forhaverne.

Den centrale rundkørsel, der engang var bydelens butikstorv, er blevet nyanlagt og tilplantet med grønne forhaver, og i boliggederne er der lagt ny fortovsbelægning, opført nye stakitter samt plantet træer og hække.

Disse tiltag har været af stor betydning for forhaverne

Østerbrokvarteret i Nykøbing Falster, hvor rundkørslen er et centralt element, der oprindeligt var bydelens butikstorv.

i kvarteret. Mange beboere har fået øjnene op for, hvor meget forhaverne betyder for det samlede arkitektoniske udtryk, og forhaverne har en langt højere standard end i andre kvarterer i landet, som Østerbrokvarteret kan sammenlignes med.

Også håndteringen af partnerskabstanken har i dette projekt været en succes.

Erfaringerne fra denne byfornyelse bør i høj grad kunne smitte af på andre projekter rundt om i landet, fordi både forløb og resultat har været så vellykkede. Demokratiet har været en gennemgående og bærende faktor, og succesen må tilskrives alle deltagerne.

Kommunen har haft et reelt ønske om at opnå forbedringer på demokratisk vis, og beboere og erhverv har bidraget med frivillig arbejdskraft.

I kvarteret ses mange af de gamle stakitter, som beboerne værner om og er stolte af. Det er de ikke mindst i kraft af den områdefornyelse, der har været i området, så de er blevet klar over deres værdi for kvarteret (øverst og midt).

Østerbrokvarterets karakteristiske rundkørsel har fået etableret tilplantede forhaver foran de buede huse, så pladsen er blevet mere grøn og indbydende. Før var der parkeringspladser (nederst).

Eksempel 3.2: Områdefornyelse i Nørre Nissum - kommunal forskønnelse af private forhaver

Lemvig Kommune har igangsat en områdefornyelse i landsbyen Nørre Nissum, der ligger øst for Lemvig. Byen består egentlig af 3 småbyer, som i dag næsten er sammenvoksede: Nissum By, Nissum Kirkeby og Nissum Seminarieby.

Kommunen ønsker at vende den nedadgående udvikling for byen, hvor der i dag sker flere fraflytninger end tilflytninger.

Områdefornyelsen går ud på at forskønne bydelene og binde dem bedre sammen, øge trafikikkerheden, forbedre opholdsarealerne i det offentlige rum samt forskønne gadernes udseende.

Kommunen har derfor udarbejdet en detaljeret rapport for at kortlægge problemerne. Rapporten beskæftiger sig også med forhaverne, og nedenfor vises et uddrag, som omhandler de private forhaver på hovedgaden i Nissum By.

For at forskønne gadebilledet bidrager kommunen med rådgiverhjælp og vejledning til borgerne, som bor langs hovedgaden, for at skabe smukkere og grønne forhaver og byrum. Projektet blev sat i gang i 2011, og det første borgermøde blev afholdt i august 2012.

En del af områdefornyelsen går ud på at få byens borgere til at deltage aktivt i planlægningen, så det bliver deres projekt og dermed få dem til at føle ejerskab til det.

Kommunen har benyttet sig af en havearkitekt, som har udarbejdet et katalog "Nissumby - Forhaver langs Hovedgaden" med rigt illustrerede forslag til forskønnelse af nogle af byens forsømte forhaver.

Der er udvalgt nogle ejendomme, som repræsenterer størstedelen af husene langs hovedgaden i Nissum By.

Arbejdsgruppen bag områdefornyelsen har gjort et grundigt forarbejde og dokumenteret forholdene omkring forhaverne i Nissum By med et omfattende arbejde i rapporten "Nørre Nissum - skolernes by - Byfornyelsesprogram". Her er flere forhaver vist med før og efter-fotos, hvor der er tegnet enkle og forståelige løsninger med ny beplantning, træer og hække ind i forhaverne.

Forskønnelse af private forhaver Et karakteristisk træk for mange af ejendommene langs Hovedgaden er, at de fleste bygninger ligger trukket tilbage fra fortovet. Flere af bygningerne ligger højt i forhold til vejen. Derved fremkommer et areal - flere steder stærkt skrånende -, som enten er anlagt som forhaver eller belagt med (fortovs)fliser. Disse forhaver/arealer er meget karakteristiske. Der er ca. 80 ejendomme med forhaver ud mod Hovedgaden. Ca. 50 % skønnes at trænge til at få forskønnet forhaverne. I forbindelse med udarbejdelse af helhedsplanen i 2008 var der fokus på, hvordan forhavernes udformning og udseende påvirkede gademiljøet, og det blev påpeget, at forhaverne var lodsejernes ansvar. I den sammenhæng tilkendegav mange ejere/beboere, at man på privat basis var villigt indstillet overfor at indgå i forskønnelse af gaderummet ved at forbedre forhaverne. For at bevare og forbedre havernes arkitektoniske karakteristika og forstærke gadens grønne karakter udarbejdes en vejledning til forbedring og vedligeholdelse af forhaverne. Vejledningen tænkes at tage udgangspunkt i 10 forskellige typer forhaver langs Hovedgaden og vil indeholde forslag til planlægning/indretning af de ti haver samt forslag til planteplan.	Beboerne medvirker i projektet ved selv at indkøbe og plante planterne. Der arrangeres fælles planteindkøb og efterfølgende fælles plantedag, som også kan omfatte hele byen, for derved at medvirke til en fællesaktivitet for hele byen.	Succeskriteriet er, at der ved områdefornyelsens færdiggørelse er sket en forskønnelse af et antal forhaver i Hovedgaden. Helhedsindtrykket af forhaverne skal ændres fra at være forsømte til at være velholdte samt at gadens helhedsindtryk skal være en "grøn" bygade. En milepæl nås, når de første beboere melder sig til at få hjælp til og den første forhaver forskønnes.

Hertil er der udarbejdet et forslag til en konkret forandring af forhaven.

Forslagene rummer et billede af det pågældende hus, en farvelagt plan, som viser udformningen af arealet og en rumlig visualisering af, hvordan det kan komme til at se ud. Der er givet forslag til, hvilke planter som ville kunne trives det pågældende sted, med beskrivelse af de enkelte planter.

Dette hæfte blev husstandsomdelt til alle ejendomme langs med hovedgaden, og beboerne blev indbudt til et møde i slutningen af september 2012, hvor forholdene skulle drøftes.

Der var 35 fremmødte på mødet, og der var stor interesse, men også nogen skepsis fra flere borgere. Materialet gav anledning til diskussion, men mange beboere var glade for initiativet og tog det til sig som et konkret og inspirerende værktøj til forskønnelse af deres by.

En del af forhaverne i Nørre Nissum er meget velplejede (øverst og midt).

I rapporten fra Nørre Nissum beskrives den svingende kvalitet i bymiljøet (nederst).

Nedslidte og uskønne byrum

På trods af, at Lemvig Kommune for nylig har sat nye gadelamper i Hovedgaden virker bymiljøet ret trist.

Vejen er lang og lige, og gaderummet er bredt med et godt overblik, og gaderummets udformning inviterer til at køre stærkt.

En del huse er nedslidte og flere er sat til salg.

Mange af de – især i Hovedgaden – karakteristiske forhaver er misligholdte.

Seminarievej trænger til forskønnelse, hvor gamle gadelampe og fortov præger gaderummet.

Byens torve og pladser og "til-overs-blevne-arealer" ligger hen med misligholdte beplantninger og belægninger m.m.

Tilsammen virker helhedsindtrykket nedslidt og misligholdt og giver byen et noget mistrøstigt udtryk.

Stigende bygningsmæssigt forfald

Som helhed er byen noget blandet med hensyn til bygningernes istandsættelse og vedligeholdelse.

Især langs Hovedgaden i Nissumby er bygningsmassen nedslidt og trænger til en kærlig hånd.

5 % af byens boliger, svarende til ca. 30 stk., har installationsmangler.

En del af bygningerne i hhv. Kirkebyen og Seminariebyen er velholdte – mange rigtig godt – hvilket løfter helhedsindtrykket noget.

Dette forhindrer dog ikke, at byen giver et slidt og visse steder næsten slumagtigt indtryk, hvilket er problematisk ift. ønsket om vækst, nye boliger m.m.

Især er den gamle Østre Skole dårlig. Ejendommen omfatter både tidligere kollegiebygninger og den gamle skolebygning.

Tidligere - nu nedlagt - butik i Hovedgaden

Hovedgaden

Hovedgaden/Ringvejen - uskønt byrum/plads

Hovedgaden

Hovedgaden

Det er en arbejdskrævende, men så afgjort også en god måde at sætte en dagsorden på, og det giver folk en stor håndsækning til både at gøre noget ved deres egen have og forstå forhavens betydning for byens samlede udseende.

Det videre forløb i projektet er nu at udvikle nogle af forhaverne som inspiration til naboerne. Dette vil blive gennemført med private midler.

Sideløbende med udviklingen af forhaverne kører en række andre projekter med forbedring af skoleveje, hastighedsdæmpende foranstaltninger og forbedring af byens fælles friarealer, træplantninger mv.

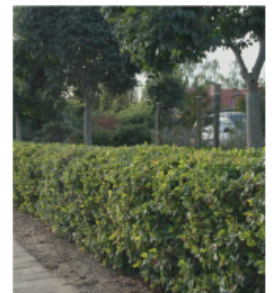
Eksisterende forhaver fra Nissumby (tv.).

Eksempler fra idekataloget "Nissumby - Forhaver langs Hovedgaden", som er udarbejdet til inspiration for at forskønne forhaverne langs byens hovedgade (modsatte side).

Robust forhave inspireret af landskabet

Sargentæble i blomst

Sargentæble klippet som hæk

Storkenøb 'Rezone'

Robust forhave inspireret af landskabet

Forhaven deles op

Det lange hus med det store kvistparti får modspil af stammede træer foran huset ved begge hushjørner, de får forhaven til at virke kortere. Hække placeret vinkelret ud fra huset deler forhaven op i zoner, det bryder husets facade og understreger forhavens dybde; samtidig giver hække læ for vinden i de små rum, der opstår. Rummene har forskelligt udtryk; foran fløjen med fordøren er udtrykket livligt; her er indgangen forbundet med en terrasse omgivet af blomstrende bede. Foran kvistpartiet er udtrykket enkelt med en grøn græsplæne; om foråret er den fyldt med krokus. Den udgør en rolig pause mellem det blomstrende indgangsparti og den frodige indkørsel på den modsatte side.

Inspiration fra landskabet

Kystnære hegn har inspireret til valget af planter. Det giver forhaven et rustikt og uhøjtideligt præg, som klæder huset. Her genfinder man hegnenes naturtræer og de høje - her klippede - hække af sargentæbler samt grupper af lave hybenroser. Enkle blå- og hvidblomstrede storkenøb, blågrå katteurt og lette elefantgræsser med blåtligt skær fylder terrassehavens bede.

Fælles indkørsel

Indkørslen mod vest laves fælles med naboen, det frigør plads til en række træer langs indkørslen begunnende med en portal af to træer ved vejen.

Miscanthus 'Morning Light'

Rose 'Dagmar Hejstrup'

Planteliste

1. Nær, *Acer campestre* 'Ezra'. Opstemmet. Middelstort træ 6-10m, gule høstfarver.
2. Krybende bærsed, *Saxonyer fortoner* 'Eve'. Lav, stedsgrøn, bunddækkende busk 3 m². Studes efter løber.
3. Sargentæble, *Malus sargentii* R. Sjæne. Klippes som bred hæk i 140 cm højde, 4 pl./10 m. Busk med hvide æbleblomster juni-juli; små røde frugter og gul høstfrugt.
4. Rynket rose, *Rosa rugosa* 'Dagmar Hejstrup'. 1,8-1,5 m høj hybenrose uden rodstak. Enkle, store, lyserøde blomster med delft, juni-frost- røde hyben.
5. Brændbar 'Therese'. Egpalleres. Andet års græs fjernes efter høst. Kompost.
6. Storkenøb, *Geranium oxanthoides* 'Blodava' 20 cm høj stude. Hvidrose blomst juni-juli. 6 m².
7. Storkenøb, *Geranium 'Rezone'*. 50 cm høj stude, blå blomster juni-frost. 1-2 m².
8. Frostbit elefantgræs, *Alcornoque silvosa* 'Morning Light'. 3 stk. 150 cm høj græs - smalle brede blade giver et blødt skær.
9. Katturt, *Agrostis fessendenii* 'Walker's Low'. 50 cm høj stude med blåblå aks just sagt, grønt lev. 4 m².
10. Græsplæne med grupper af krokus, *Crocus tomentosus* 'Whitehead Purple'. Lydløse.

Eksempel 3.3: Områdefornyelse i Pigekvarteret - nytænkning af private forhaver i boligforeninger

"Mere liv i Pigekvarteret" er en indsats under områdefornyelsen, der går ud på at hjælpe beboerne i kvarteret til at forbedre forholdene på vejene og dermed også bebyggelsernes forhaver. Det er hensigten at gøre gaderne grønnere og herved dæmpe bilernes hastighed og dominans i gadebilledet.

Kvarteret hedder Pigekvarteret fordi gaderne har pigenavne. Bebyggelsen er i røde mursten med ensartet arkitektur og brede vejprofiler med plads til både vejtræer og forhaver.

De fleste forarealer er i dag belagt med asfalt. Områdefornyelsen GI. Valby har udviklet et katalog med ideér til vejprojekter i Pigekvarteret og sat penge af til at udvikle disse forarealer.

"Mere liv i Pigekvarteret" går ud på at nytænke forhaverne og gøre dem til en del af bebyggelsens opholdsareal, skabe større variation i kvarteret og gøre gaderne grønnere. Det sker i høj grad i samarbejde med beboere og boligforeninger i kvarteret. Områdefornyelsen i GI. Valby er et femårigt projekt.

Sådan kan et indgangsparti på Blankavej se ud, illustration fra "Mere liv i Pigekvarteret" (øverst).

Kvarterets eksisterende forhaver, som også får mulighed for fornyelse (midt).

Lauravej med nyanlagte forhaver (nederst).

Gruppe 3.4: Områdefornyelse i Skt. Kjelds Kvarter - Københavns klimakvarter

Skt. Kjelds Kvarter er Københavns nye klimakvarter og under igangværende områdefornyelse, hvor forskellige temaer indenfor klimatilpasning i storbyen skal afprøves i perioden 2011-2016.

Den storstilede plan omfatter bl.a. håndtering og opsamling af regnvand, inkl. anlæggelse af kanaler, der fører vandet fra skybrud til udløb i havnen.

Endvidere arbejdes med grønne gader og fortove, vejtræer, grønne gårde, naturområder på private og offentlige arealer m.m.

Kvarteret rummer i dag mange belagte arealer og brede gader, hvoraf nogle har vejtræer, ligesom der er anlagt en del grønne gårde. Flere af ejendommene har grønne forhaver.

Der er i klimakvarteret fokus på områdets brede veje og mange belagte arealer, der afleder størstedelen af regnvandet til kloakken.

Man overvejer derfor også at anlægge flere grønne forhaver eller forarealer i de gader, hvor der er mulighed for det, ligesom man ønsker at gøre fortovene grønnere, end det er tilfældet i dag, med græsrabatter og vejtræer.

Det ambitiøse projekt møder stor interesse hos beboerne i kvarteret, hvor der forventes at ske mange eksperimentelle tiltag i den nærmeste fremtid.

Kvarteret har generelt brede gader og fortove og enkelte gader med forhaver (øverst og midt).

Visionen om den grønne by omfatter både pladser og gader. Grønne forarealer og fortove er en vigtig del af visionen. Her et eksempel af Tredje Natur fra Skt. Kjelds Kvarter (nederst).

6. Konklusion/anbefalinger

Forskellige typer af forhaver sætter sit præg på alle kvarterer i de danske byer og er en vigtig del af byrummet og kulturarven.

Forhaven ændrer sig, når nye behov opstår, og ændringen harmonerer sommetider ikke med husets eller kvarterets arkitektur.

Ved forandringer af forhaven er der derfor forskellige overvejelser, man skal gøre sig. Det gælder såvel den enkelte borger, boligforeninger og grundejerforeninger som de kommunale forvaltninger.

Den enkelte borger

Borgeren og husejeren er den største forvalter af forhaven. Husets arkitektur og haveanlæg udgør en helhed, og når man moderniserer eller ombygger sit hus, bør man også medtage forhaven i sine overvejelser.

Inden man går i gang, skal man planlægge, hvad man vil, og der er mange muligheder og en del begrænsninger. Servitutter, vedtægter i grundejerforeninger, lokalplaner og øvrige planlægningsmæssige forhold skal undersøges først. Dernæst skal man klarlægge sine behov og lægge en plan for, hvilke funktioner forhaven skal have, hvordan den skal se ud, og hvilket økonomisk og driftsmæssigt niveau man kan overkomme.

Er man i tvivl, er der hjælp og rådgivning at hente mange steder fra. Private havearkitekter med omfattende plante- og materialekendskab kan konsulteres, og kommunale forvaltninger kan muligvis også rådgive. Bor man i et historisk kvarter, vil lokale museumsfolk og historiske ildsjæle, lokalråd, historiske foreninger mv. som regel have en meget stor viden om de lokale forhold.

Den enkelte borger får også tildelt et stigende ansvar i de skybrudsplaner, der nu er på vej i kommunerne. Her vil mange kommuner motivere borgerne til at nedsive en større mængde regnvand på privat grund.

Det er derfor vigtigt at indtænke LAR-løsninger, når man planlægger ændringer i forhaven, i form af regnbede, permeable belægninger og grønne tage.

Boligforeninger

Boligforeninger, grundejerforeninger, almene boligselskaber og andre boligsammenslutninger har ofte vedtægter, der regulerer brug og udseende af de grønne områder i bebyggelsen.

Vedtægterne bør også omfatte forhaverne, så der bliver tale om regulering af et samlet arkitektonisk udtryk.

Vedtægter er en god måde at bevare og regulere forhaverne på. I mange af de eksempler, vi har set, er der tale om lempelige regler med vide rammer, som dog holder sammen på bebyggelsen, f.eks. stakitter med ens farve, belægninger, hække og træplantninger. Et ufærdigt og tilfældigt udtryk skal undgås.

Der kan være flere grundejere i en gade, og hvis det er tilfældet, bør gaden gå sammen om at skabe et fælles arkitektonisk udtryk, f.eks. i et gadelaug. Nybyggeri i gaden bør underordne sig dette fælles udtryk.

Myndigheder

Kommunerne er den mest betydningsfulde myndighed, når det drejer sig om regulering af bykvarterer, planlægning mv., herunder også af forhaver.

Områdefornyelse er et godt redskab til forbedring af bykvarterer. Forskellige projekter rundt omkring i Danmark viser, at også forhaverne har gavn af disse tiltag. De bedste resultater opnås med klare mål og ved at inddrage borgerne i en proces, der fører til et synligt resultat. Både Nykøbing Falster og Nørre Nissum er gode eksempler på, at formidling, kommunikation og brugerinddragelse er vigtige faktorer, når borgere skal motiveres til forbedringer. Dermed bliver den enkelte borger i samspil med myndighederne en vigtig aktør i bevaringen af vores kulturarv.

Der er også en stor synergieffekt i disse projekter. Aktive borgere inspirerer kvarterets øvrige beboere, og gode eksempler kommer frem i lyset. Bygningsbevaring øger også de private investeringer på både bolig- og kvartersniveau.

Lokalplaner er kommunernes eneste lovgivningsinstrument, hvor man kan bestemme eller regulere byens arkitektoniske udtryk. Lokalplaner kan være meget detaljerede mht. bygningers arkitektoniske udtryk, men når det drejer sig om forhaver, er de ofte generelle i deres krav. Det er en fordel, hvis lokalplaner indtænker de nødvendige arkitektoniske helhedssyn for et kvarters samlede udtryk.

Forhaver er en vigtig del af vores byer, og myndighederne kan gå foran for at oplyse om et kvarters samlede kvaliteter.

Det kan være en fordel at indgå et beboersamarbejde inden lokalplanen vedtages. Det kan sikre, at gode retningslinjer for udformning af forhaver kan indgå i lokalplaner.

Litteraturliste

Bøger via REX:

Danmarks havekunst. Bd. 3: 1945-2002/Annemarie Lund. 2002
Guide til dansk havekunst år 1000-2000 /Annemarie Lund. 2000
Havetid. Den almindelige danske have – kulturhistorisk set /Helle Ravn. 2000
15 gårdanlæg 1979-1999 ... i Aalborg kommune /Rasmus Astrup Christensen. 2000
Danske haver. 1991
Parcelhushaven /Lilian Boe Allingbjerg. 1989
Utypiske haver til et typehus. 39 haveplaner/C. TH. Sørensen. 2.udg. 1984

Artikler via Artikelbasen i Bibliotek.dk:

Fire forslag til fine forhaver/Laila Sølager i: Haven, 2008:9 s. 20-23
I forhaven og på altanen/Søren Holgersen i: Grønt miljø, 2006:6, s. 26-27
Tema: forhaver i: Haven, 2003:3 s. 28-36
Husets byggestil er afgørende for, hvilken stilart i forhaven, der giver en smuk helhed.
i: Haven, 1999:4, s. 30-35
Forhaver/H.V. Rygner i: Stads- og havneingeniøren, 1965:56, s. 5-8

Samtaler:

Forfatterne har bla. besøgt de kvarterer og byer, der nævnes i temaeksempler og cases.

Desuden har vi haft udbytterige samtaler med forvaltninger i Ålborg, Lemvig, Odense, Fredericia, Helsingør, Nykøbing F. og Næstved kommuner.

Foto & illustrationer fra internet:

Side 14 "før 1850": Illustration fra [http://commons.wikimedia.org/wiki/File:H._A._Brendekilde_-_Mens_du_l%C3%A6ser_avisen_nyheder_\(1912\).jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:H._A._Brendekilde_-_Mens_du_l%C3%A6ser_avisen_nyheder_(1912).jpg)
Side 14 "1850": Foto fra http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Brumleby_02.JPG (ophavsmand Ramblersen)
Side 14 "1867": Illustration fra www.grandts.dk (<http://www.grandts.dk/Amager/Amager.htm>)
Side 14 "1903": Illustration fra <http://en.wikipedia.org/wiki/Letchworth#mediaviewer/File:Howard-three-magnets.png>
Side 15 "1975": foto fra DAB (<http://www.dabbolig.dk/default.aspx?site=Tinggaarden&func=frontpage.vcard>)
Side 16 øverst: Foto af Erik Jørgensen (<http://da.wikipedia.org/wiki/Lyngbyvejskvarteret>)
Side 19 nederst: foto fra DAB (<http://www.dabbolig.dk/default.aspx?site=Tinggaarden&func=frontpage.vcard>)
Side 25 øverst og nederst tv.: Foto øverst th. fra Odense Stadsarkiv, fotograf Ditlev Jensen og nederst tv. af fotograf Hasse Frimodt
Side 30: Illustration fra [http://commons.wikimedia.org/wiki/File:H._A._Brendekilde_-_Mens_du_l%C3%A6ser_avisen_nyheder_\(1912\).jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:H._A._Brendekilde_-_Mens_du_l%C3%A6ser_avisen_nyheder_(1912).jpg)
Side 32 øverst: Foto fra <http://www.flickr.com/photos/la-citta-vita/5978247770/in/photostream/> (copyright La Citta Vita)

Side 32 nederst: Illustration fra vejprojektet "Sustainable urban drainage systems at Prøvestens and Kongedybs Alle" (Det Biovidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet). <http://www.gforesund.dk/default.asp?pid=118>

Side 48 midt: Foto af Marina Bergen Jensen.

Side 49 midten: foto af Fotograf Michael Hammel, AB Vilhelm Thomsens Allé.

Side 53: Illustrationer fra: Nissumby - Forhaver langs Hovedgaden (Havearkitektgruppen, september 2012), Stilbalde - De grønne Elementer (Fotograf Erik Iversen og Teknik- og Miljøforvaltningen, Aalborg Kommune) og af Tredje Natur (tredjenatur.dk)

Side 56: Foto af fotograf Jan Cavling (www.Wizzplan.dk)

Side 58: Foto af fotograf Jan Hans Henrik Tholstrup (www.hans-henriktholstrup.dk/)

Side 61 øverst th.: bilag fra Lokalplan nr. 400 "Kærskiftevej" (Byens Udvikling, Teknik- og Miljøforvaltningen, Københavns Kommune). http://soap.plansystem.dk/pdfarchive/20_1072767_APPROVED_1202814770407.pdf

Side 66-67: Illustrationer fra 'Stilbalde - De grønne Elementer' (Fotograf Erik Iversen og Teknik- og Miljøforvaltningen, Aalborg Kommune)

Side 70-71 nederst: Nørre Nissum - skolernes by - Byfornyelsesprogram (Plan og Byg, Lemvig Kommune, januar 2012)

Side 73: Illustrationer fra Nissumby - Forhaver langs Hovedgaden (Havearkitektgruppen, september 2012).

Side 74 øverst: <http://www.kk.dk/da/borger/byggeri/byfornyelse/omradefornyelser/gl-valby/projekter-i-gl-valby/mere-liv-i-pigekvarteret>

side 75: Illustration af Tredje Natur, (tredjenatur.dk)

MINISTERIET FOR BY, BOLIG OG LANDDISTRIKTER
Gammel Mønt 4, 1117 København K
Telefon: 33 92 29 00
www.mbbi.dk